SLOVENSKÁ REČ

MESAČNÍK PRE ZÁUJMY SPISOVNÉHO JAZYKA

ROČNÍK DESIATY

9

MÁJ 1943

REDIGUJE ANTON JÁNOŠÍK S JOZEFOM ŠKULTÉTYM

VYDÁVA MATICA SLOVENSKÁ

SLOVENSKÁ REČ

vychádza mesačne okrem júla a augusta.
Vydáva Matica slovenská.
Rediguje Anton Jánošík s Jozefom Skultétym.
Predplatné 45 Ks na rok.
Redakcia a administrácia v Turčianskom Svätom Martine

OBSAH

Strana

Samo Mazúr: Deverbatíva na *-áci, -áca, -áce* v pukanskom nárečí a spis. slovenčine 257

Vlado Uhlár: Zvlášť, zvlášte, zvláštny, zvláštnosť . 260

Rudo Brtáň: Andrej Braxatoris-Sládkovič ako filolog . 266

Výskum slovenčiny

Štefan Peciar: Fonologický pomer spoluhlások *f—v* v slovenčine 270

Ján Chripko: Interjekcie konsonanticko-vokalické. (Dokončenie.) 281

Václav Polák: K problému vplyvu slovenčiny na češtinu. (Pokračovanie.) 285

P. P. Zgúth: Nárečové slová. (Turiec II.) (Pokračovanie.) 290

Rozličnosti

dátum, gen. *dátumu?* 299. — *zvyšok* 301. — *pochop* 303.

Listáreň

Osobné meno Gabriel 304. — Rozdeľovanie slov v slovenčine 304.

Matica slovenská
má ešte na sklade tieto staršie ročníky

Slovenskej reči:

III., IV., V., VI., VIII. a IX.

Môžeme Vám ich dodať za nezvýšenú cenu ročník po Ks 30,– .

Váš záujem o vývoj slovenskej spisovnej reči nájde v nich hodnotné štúdie a rozličnosti pre odstránenie chybných tvarov v slovenčine.

Kníhtlač,
hĺbkotlač,
ofset,
knihárstvo,
cinkografia

Žiadajte ponuky!

Všetku prácu do týchto odborov patriacu vám vyhotoví

NEOGRAFIA
(majiteľka Matica slovenská)
Turčiansky Sv. Martin

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK X. ČÍSLO 9.

Samo Mazúr:

DEVERBATÍVA NA *-ÁCI, -ÁCA, -ÁCE* V PUKANSKOM NÁREČÍ A SPIS. SLOVENČINE.

O deverbatívach na *-áci, -áca, -áce* bolo už v Slovenskej reči písané.[1] Deverbatíva s kvantitou tohto typu, ktoré sú staršieho pôvodu, boly v posledných 20 rokoch nezaslúžene vytláčané deverbatívami s inou kvantitou, utvorenými podľa českého systému deverbatív na *-ací, -acia, -acie.* Ani posledné Pravidlá slovenského pravopisu nevenovaly im patričnú pozornosť.

Staršia generácia v mojom rodisku (Pukanec, Hont) pozná aj deverbatíva na *-áci,* ktoré sú dosiaľ užívané i mladšou neštudovanou generáciou. Tieto deverbatíva sú tvorené zväčša zo slovies V. triedy a iba dakoľko takýchto deverbatív poznáme aj zo slovies iných tried.

Zo slovies atematických v mojom rodnom nárečí je schopné tvoriť deverbatívum na *-áci* iba sloveso *jesť,* od ktorého máme deverbatívum *jedáci, jedáca, jedáco.* Ľud ho užíva v spojení *jedáca lyžica.* Forma *jedáco* za očakávanú spisovnú formu *jedáce* je v mojom rodnom nárečí analogická podľa akostných prídavných mien mäkkého zakončenia, ktoré majú penultimu dlhú, napr. *súci, súca, súco; budúci, budúca, budúco; horúci, horúca, horúco* (jedlo) a teda aj: *jedáci, jedáca, jedáco.* Ľud má jemný smysel pre presné rozlišovanie pochopov, lyžicu nazýva *jedácou,* keďže pozná i *naberácu* lyžicu.

Zo slovies I. triedy najznámejšie je deverbatívum *šijáci.* Ľud hovorí: *šijáca mašina,* keďže pozná i *sejácu mašinu.* Nikdy však nehovorí „šijacia" alebo dokonca „šicia" *mašina.*

Akú dôležitosť majú v slovenčine deverbatíva na *-áci,* môžeme vidieť i na deverbatíve *pekáci* vo výraze *pekáca pec.* Výraz *pekáca pec* nie je synonymom k slovu *pekáreň.* Obidva pochopy sú v mojom rodnom nárečí známe a ľud ich riadne rozlišuje. — Náš ľud si v kuchyni pod sporákom alebo v tzv. „studenej" kuchyni pod kozubom (ľudove: hiart) stavia *pe-*

[1] SR IX, 58—62, 189—190.

káce pece, v ktorých pečie chlieb. Naproti tomu mestský ľud (napr. v Banskej Štiavnici) obyčajne nemá doma *pekáce pece,* a preto si chlieb kupuje, alebo si ho dáva upiecť u pekára, ktorý má *pekáreň. Pekáreň* je vlastne remeselnícka dielňa, v ktorej sa múka spracúva na cesto a toto potom na rozličné druhy pečiva. Toto cesto sa potom pečie v *pekárni* v osobitnej peci, *pekácej peci.* Pravidlá slovenského pravopisu nepoznajú pochop *pekáci,* hoci je starobylého pôvodu a v slovenčine je vlastne potrebný, keďže *pekáreň* a *pekáca pec* nie sú synonymá. Pochop *pekáca pec* je potrebný už aj z toho dôvodu, lebo ľud rozoznáva rozličné pece, napr.: *kachľovú pec, hrnčiarsku pec, železnú pec, pekácu pec* a pod. Samo slovo *pec* ako osobitný pochop sa bez adjektíva neužíva. Použiť pre pochop *pekáca pec* len slovo *pec* s vynechaním prívlastku *pekáca* nemožno, lebo tým by sme zreteľne nevystihli, o ktorú pec ide, keďže, ako som vyššie uviedol, ľud roznáva viacero peci.[2]

Z čias môjho detstva utkvelo mi v pamäti od slovesa *piť* deverbatívum *pijáci* vo výraze *pijáci papier.* Spisovná slovenčina užíva výraz *pijavý papier.*[3] Spojenie *pijavý papier* u nás staršia generácia nepozná. Forma *pijáci* má istú príbuznosť so substantívom *piják,* čo znamená to isté ako *pijáci papier.* Zo spisovnej formy *pijavý* podľa koncovky *-avý* vychodí, že v spojení *pijavý papier* ide o papier, ktorý má schopnosť piť, vsiaknuť do seba nejakú tekutinu, obyčajne atrament, kým pri tvare *pijáci* (papier) už samou koncovkou *-áci* vyjadruje sa cieľ, použitie na istý cieľ (porov. *jedáca lyžica* = lyžica, ktorá je upravená na jedenie), a preto forma *pijáci* by mala mať ako svojmu cieľu, účelu zodpovednejšia prednosť pred spisovnou formou *pijavý.*

Pri týchto deverbatívach na *-áci,* utvorených zo slovies I. triedy, načim ešte konštatovať, že sa tvoria z prítomníkového kmeňa, kým väčšina ostatných sa tvorí z kmeňa neurčitkového.

Zo slovies II. triedy náš ľud netvorí deverbatíva na *-áci,* ktoré by maly význam účelový.

Zo slovies III. slovesnej triedy sú živé v mojom rodnom nárečí viaceré deverbatíva tohto typu. Tak zo slovesa *sedieť* poznáme deverbatívum *sedáci* v spojení *sedáci kúpeľ, sedáci stoľiec, sedáca vaňa.* Ľud zasa jemne rozlišuje, keď stolec nazýva *sedácim,* lebo pozná i *peráci stoľiec.* Zo slovesa *spať* je známe deverbatívum *spáci,* napr. vo spojení *spáci vozeň.* Sloveso *stáť*

[2] Pokladal som za užitočné takto podrobne vyložiť pochopy *pekáci, pekáca pec* a *pekáreň.* Bolo by na ujmu spis. jazyka, keby sme ho ochudobňovali o jemné rozlišovanie týchto pochopov, najmä keď už ľud toto rozlišovanie pozná.

[3] Pravidlá slovenského pravopisu 309.

je schopné tvoriť dve formy deverbatív tohto typu, a to z kmeňa prítomníkového i neurčitkového. Ľud hovorí: *stojáca lampa, stojáca voda*, ale pozná i užšiu formu: *stáca voda, stáca lampa*. Slovesá III. triedy sú teda schopné tvoriť tieto deverbatíva z oboch kmeňov.

Ani zo slovies IV. triedy nepoznáme v našom nárečí deverbatív na *-áci*, lebo ani v spisovnej slovenčine netvoria sa deverbatíva účelového významu z týchto slovies.

Zato V. slovesná trieda je bohatá na deverbatíva, doznievajúce na *-áci*. Temer na každý vzor tejto triedy máme deverbatíva tohto typu. Zo slovies V. triedy 1. vzoru máme tieto deverbatíva: *bíváci* (*bíváca* chyža), *čítáci* (*čítáci* spolok), *kúpáci* (*kúpáci* plášť, *kúpáca* vaňa), *padáci* (*padáci* most), *poľieváci* (*poľieváca* kupa), *sikáci* (*sikáca* kupa), *skladáci* (*skladáci* meter, *skladáca* stolička), *trváci*[4] (*trváci* oblek), *trváca* (*matéria, trváce* šaty), *ťaháci* (*ťaháca* harmonika, *ťaháce* cesto), *umíváci* (*umíváci* stoľec), *zasedáci* (*zasedáci* poriadok, *zasedáca* sieň), *zvoláváci* (*zvoláváci* lístok) a *naberáci* (*naberáca* lyžica).

Zo slovies V. triedy 2. vzoru je známe deverbatívum *písáci* (*písáci* stolík, *písáce* potreby). Sloveso 3. vzoru tejto triedy tvorí deverbatívum z neurčitkového i prítomníkového kmeňa, napr.: *práci* (*práce* koryto) i *peráci* (*peráci* stoľec, *peráce* koryto). Zo slovies V. triedy 4. vzoru poznáme deverbatívum *sejáci* (*sejáca* mašina), ktoré je už vytláčané v spisovnom jazyku novšou, rovno z češtiny prevzatou, so stanoviska systému tvorenia chybnou formou *siaci* (*siaci* stroj).

I zo slovies VI. triedy sú známe v našom nárečí deverbatíva tohto typu. Sú to deverbatíva: *opakováci* (*opakováca* škola), *nakupováci* (*nakupováca* knižka). Z blízkych Pečeníc[5] mám dosvedčenú formu *panováci* (*panováci* rod).

Uviedol som vyše 20 príkladov deverbatív na *-áci* (a iste ich bude i viac), a to iba z jednej obce stredoslovenskej nárečovej oblasti. So stanoviska systému kvantity sú slovenskejšie ako z češtiny prevzaté, ujaté spisovné formy na *-ací*. Niektoré môžu tvoriť formy z neurčitkového i prítomníkového kmeňa *(práci* i *peráci, stáci* i *stojáci)*. Už toto konštatovanie núti nás

[4] Forma *trváci* je známa i z literatúry. Naposledy čítal som ju v Eláne: To je, počnúc od „Jánošíka", tretia celovečerná hra tohto autora, fakt, ktorý ukazuje, že jeho záujem o dramatickú tvorbu je *trváci*. (Podčiarkujem ja. Elán XIII, č. 4, str. 8). Majú i Cirkevné listy LV, 225 v spojení *trváca* hodnota. Vo vedeckom termíne (*trváce* slovesá) užíva ju i SMS, napr. XVI—XVII, Jazykoveda 72.

[5] Túto formu ako i daktoré iné mi in litt. uhodnovernil p. Ján Zamboj, riad. mešt. školy v Bátovciach, za čo mu srdečne ďakujem.

riešiť otázku, či aj tieto domáce deverbatíva na *-áci* netreba uplatňovať i pre spisovnú slovenčinu ako osobitný systém popri systéme *-ací*. Získaním ďalších dokladov i z iných obcí a z iných nárečových oblastí slovenských iste potvrdí sa mienka, že tieto domáce deverbatíva *skutočne* tvoria osobitný systém pre spisovnú slovenčinu. Tieto príklady v skromnej miere nech tomu poslúžia.

Poznámka redakcie. — Deverbatíva, to jest prídavné mená tvorené od slovies, s príponou *-áci* treba uplatňovať v spisovnom jazyku aspoň v tých tvaroch, ktoré sa v živom jazyku vyskytujú. Samo od seba sa rozumie, že v slovenčine vôbec tvarom domácim patrí prednosť pred tvarmi cudzími. Tu však nejde len o tvary, ale o celý kvantitatívny systém, ktorý nemožno zanedbať alebo si ho nevšímať, ak nám ide o uplatnenie všetkých svojskostí v slovenčine. Je tu podobný problém, aký sme mali pred časom pri participiách na *-lý, -lá, -lé* a *-tý, -tá, -té,* z ktorých po čase zvíťazily tvary domáceho typu *puknutý* oproti nedomácim typu *puklý!* No veľmi čudne pôsobí neobvyklá cudzia kvantita najmä na takých adjektívach tohto typu, ktorých niet v češtine, napríklad v tvare „jedací" (príbor), Slovensko-ruský slovník s 2500 slovami, Bratislava 1942, str. 26.

Vlado Uhlár:

ZVLÁŠŤ, ZVLÁŠTE, ZVLÁŠTNY, ZVLÁŠTNOSŤ.

Pri čítaní starších, ale aj dnešných kníh a najmä novín veľmi často sa stretáme s týmito slovami. Užívali sme ich aj my, lebo sme sa ich na strednej škole naučili používať s množstvom iných slov, ktoré nemohol rozpoznať žiačik vo svojej neveľkej slovnej zásobe. A veru nemal ani času, ani spôsobu, aby si uvedomil, ktoré z nich ozaj potrebuje, ktoré z nich sú s hľadiska slovenského správne a za ktoré má slovenčina náhradu, teda ktoré sú celkom nepotrebné.

Ani sa nepozastavujeme nad tým, že ich nájdeme aj u našich najlepších spisovateľov, lebo i oni prekonali približne taký jazykový vývin ako my, čo aj v pomeroch oveľa ťažších. Ak čeština profesorov a učebníc bola pre nás veľmi významným prostriedkom nadobúdania vedomostí, je pochopiteľné, že ním bola v miere oveľa väčšej bernolákovcom, štúrovcom, generácii Vajanského, hlasistom. Preto sa vôbec nečudujeme, ak u nich nájdeme slová a zvraty, o ktorých dnes vieme, že nie sú dobré, slovenské.

Pochybená by bola sofistika tých, ktorí by nás za toto

konštatovanie chceli postaviť do rozporu s našou verejnosťou ohováraním, že podľa nás ani Štúr, ani Vajanský, ani Kukučín nevedeli po slovensky. Ak im sú nepotrebné a prežitkom „samosvojské" slová M. M. Hodžu, S. B. Hroboňa, sú aj nám. Ak im nevyhovujú Vajanského rusizmy a vylučujú ich zo slovenčiny, my tiež. Ale my pokladáme priam tak za nepotrebné iné ich zvraty, štylistické prostriedky, ktoré dnes sú prežitkom. A je pochopiteľné, že dnes odstraňujeme zo svojej reči a zo slovenčiny kníh aj slová, ktoré oni používali.

Klamné je tvrdenie, že všetko, čo spisovateľ napíše, je sväté a jazykovedec sa musí pred tým skloniť. My nedopúšťame do jazykovej normy — do *dobrej spisovnej slovenčiny* — slová „ovšem, opravdu, samozrejme" priam tak, ako tí, ktorí by ich radi v nej videli, nedopúšťajú spoločne s nami v knihách a časopisoch slová *furt, akurát, just, apetít, frišný, ruksak, hózentrágle,* hoci ich v hovorovej reči, dialektoch používajú Slováci od samého Devína až po Vihorlat. A predsa aj tieto slová, ktoré sú všeobecným slovenským majetkom, patria do veľkého slovenského slovníka, i keď načim pri nich poznamenať, že nepatria do jazykovej normy, ale v spisovnej slovenčine majú svoju osobitnú funkciu. Takto ich zámerne používajú i najlepší spisovatelia, aby nimi charakterizovali svojich hrdinov, alebo aby dosiahli iný svoj zámer.

Ak sa teda líšime od odporcov zdravého purizmu, je to iba v miere lásky k čistej, nakoľko len možno svojráznej slovenčine. Kým oni sú ochotní ustupovať, dať zanikať, do zabudnutia upadať dobrým slovenským slovám a zvratom, my ich vynášame opäť na svetlo, na všeobecnú známosť, usilujúc sa zatisnúť neslovenské a nepotrebné slová a zvraty na periferiu slovenského jazyka. Neide tu o nijaké ochudobňovanie slovníka, ale o rozlíšenie potrebného od menej potrebného a nepotrebného, zrna od pliev.

To si všetko dobre uvedomoval *A. Jánošík,* keď v Slovenskej reči (II, 69—70) písal o príslovke *zvlášte, zvlášť* ako o čechizme, ktorý je v slovenčine celkom nepotrebný. Príslovka *zvlášte* je nám cudzia nielen lexikálne, ale aj hláskovým ustrojením, lebo po slovensky by mala znieť **zvlášťa.* (Je to predložkový gen. menného skloňovania príd. mena *vlášťь*, vlastný: *z-vlášť-a.*) V slovenčine nemáme prehlásku *a* > *e*, teda koncové *-e* je tu ešte menej prípustné, ako napr. *-e* v príslovke *zase.*

Keď sme si uvedomili, že príslovka *zvlášte, zvlášť,* prídavné meno *zvláštny* a podstatné meno *zvláštnosť* sú v slovenčine český prínos, že ich nemáme v ľudovej reči, vzdali sme sa ich, nahradili sme ich slovami starými, všeobecne užíva-

nými, alebo takými, ktoré sú od pôvodu slovenské, prípadne i cudzie, ale už celkom udomácnené.

Po Jánošíkovom upozornení vyhýbajú im aj slovenskí spisovatelia, ktorí dbajú o čistotu a samobytnosť slovenčiny. Tak by sme ich darmo hľadali v Hrušovského Slovenských dejinách. Taký je matičný úzus. V knihách, vydaných Maticou, tieto slová sa nevyskytujú, alebo sú obmedzené na minimum.

Tí, ktorí úsilnou prácou vyhodili tieto slová zo svojho slovníka a ako učitelia a profesori podľa smerníc Slovenskej reči kynožili ich aj v reči svojich žiakov, nemilo boli prekvapení, keď sa s nimi stretli v SR IV, 272 *(zvlášť-zvlášte)*[1] a potom v nových Pravidlách slov. pravopisu z r. 1940, str. 272. Dokonca na str. 45 sa hovorí (tak ako v SR IV, 272), že s hľadiska ľubozvuku dávame prednosť tvarom *zvlášte* a *obzvlášte*, ak nasledujúce slovo sa začína skupinou spoluhlások, ako keby ozaj nebolo lepších príkladov pre ľubozvuk ako tieto neslovenské slová.

No milovník slovenčiny po upozornení na neslovenskosť týchto slov má zamietavé stanovisko oproti nim, najmä pre ich nepotrebnosť. Nimi sa priam hmýri reč našej inteligencie. Kde ich objavíme, tam by sme potom darmo hľadali naše staré správne slová s týmto významom. A ani inteligencia nenarába nimi nejako zámernejšie. Nie sú jej prostriedkom na štylistické zmnoženie. Ich osvojenie je záhubou pre naše staré slová, skutočným ochudobňovaním slovenčiny, vzdávaním sa jej jemných a rozmanitých vyjadrovacích prostriedkov.

Prečo sa tak ujaly tieto slová a prečo sa ich tak ťažko vzdávame? Okrem nevedomosti, že sú neslovenské, je to pohodlnosť myslenia, ďalej neurčitosť ich obsahu, ktorá dovoľuje použiť ich v najrozličnejších prípadoch, najmä pri myslení logicky nezaostrenom, teda najviac v štýle básnickom, kde ide o vyvolanie nálady. Čosi podobného je s obľubou neurčitých zámen *akýsi, čísi, ktorýsi, čosi.* Ak je puristovi slovo *zvlášť* nedobré, nepríjemné, tak je zasa vábivé pre ľudí jazykovo ľahostajných, zahrávajúcich si s básnickým štýlom.

Povedali sme, že spomínané slová majú viacej významov. Ak ich zo slovenčiny chceme ozaj odstrániť, musíme jasne poznať jednotlivé ich významy a ich slovenské vyjadrenie.

I. Príslovky *zvlášť, zvlášte* a jej foriem *obzvlášť obzvlášte*

1 Túto nedôslednosť SR s neobyčajným potešením vyniesol *Ján Stanislav* v stati *Ochudobňovanie slovenského slovníka* v štúdii *Spisovný jazyk slovenský.* (Str. 82 v knihe *Slovanské spisovné jazyky v době přítomné,* zred. *M. Weingart,* vyd. Melantrich, Praha 1937.)

možno sa skutočne ľahko zbaviť. V slovenčine je niekoľko významov:

1. *najmä, hlavne, nadovšetko, predovšetkým:*

Príklady:

„...ale aj predo mnou naveky opomínajú pán rechtor, *najmä,* že každú nedeľu musia sa prosiť po chóre chlapcom, aby im mechy ťahali..." (Timr. II, 37), Navštívil cirkev, na shromaždení daroval sto zlatých, ale zreteľ svoj obrátil *najmä* na Babušinec, kde bývali Nivskí (III, 124), Andrej na ňom vozieval sa po kraji, *najmä* večerom ľúbil sám previezť sa hradskou (Vaj. X, 130, vyd. Bežo), „...ak tento môj rozkaz nezachováte, ukážem vám, a najme(!) tebe rychtár... (Taj. II^2, 155), Milka... Mnoho som hrala Chopina. Veľmi sa mi páčia *najmä* jeho prelúdia (Stod., Minist. 38), Slovenskí chlapci, *najmä* z okolia Trnavy, nosia krásny kroj. — *Najmä* táto kniha ma zaujímala (úzus); Všetci (*hlavne* ujko). He-he-he... (Stod., Minist. 37), Surinský mu už povie, čoho je *hlavne* treba (Vaj. X, 287), *Hlavne* upozorňujem na slová, na ktoré neprávom zabúdame. — Žena *hlavne* u Slovanov sa teší nadovšetko veľkej úcte (úzus); „Nech privyknú na cudzotu a *nadovšetko:* nech sa naučia slúchať cudzích ľudí. To im bude na osoh..." (Kuk. IV^1, 12), Kollár nebol interpretom podhotovených, prichystaných nálad, ale bol vyraziteľom... a čiastočne hneď i riešiteľom otázok nových, silou novou, formou pred ním nebývalou, s prenikavosťou a *nadovšetko* s umením a citom... (Vaj. XVI, 8), No *predovšetkým* a *nadovšetko* nášmu slovenskému ľudu (aby prinieslo úžitok zákonodarné dielo slovenské)! (Gašpar, Veľký rok 91), Kde *nadovšetko* treba tejto konkrétnosti, je pole kultúry. — Táto kniha ma *nadovšetko* zaujala (úzus); Články tie obracaly sa *predovšetkým* k našej evanjelickej neteologickej mládeži, by neopúšťala „dedičnú rolu" (Kvač., Viera, str. IV), ... *Predovšetkým* vyhľadáva sa dobrá vôľa, ktorej ty máš a ktorá mne chybuje..." (Kuk. IV^4, 203), Pravda, Kalinčiak pri týchto úvahách vychádzal *predovšetkým* zo slovenskej kultúrnej situácie (Mráz, Kalinč. 142), je to *predovšetkým* táto okolnosť (najmä shoda doslovných citátov), ktorá nás opravňuje... (Rapant, Dejiny, str. V), Zo snemovej debaty je poučné zachytiť *predovšetkým* panujúcu náladu (9), *Predovšetkým* vždy dobrota a šľachetnosť srdca hľadí z nich (očí) (Šolt. III, 220) ap.

Týmito synonymami môže sa *zvlášť, zvlášte, obzvlášť, obzvlášte* ľahko nahradiť i vo vetách: Európske udalosti z počiatku 1848, „zvlášť" nepokoje v Taliansku (Rapant, Dejiny 17), Vtedy čeliadka tak ľahko nemenila svojich pánov, a „zvláš-

te"[2] takých, ako bol slávny kapetan Luka Dubčić (Kuk. IV, 6, vyd. 1911), Je to kuchyňa letná — jednoduchý prístavok pri dome, kde sa varí, „obzvlášte" v lete, aby v dome nebola horúčava (224), Zrejmý a prenikavý bol vplyv Ústavu na Ústav levočský a jeho členov, „obzvlášte" cez školské prázdniny osobnými stykmi (Mráz, Kalinč. 24) ap.

2. *osve, osebe, osobite, osobitne, oddelene, osihotene, sám osebe, samostatne, osamote:*

No, nie každý *osve;* všetci vypovedia: Toto sa smie a toto nie. (Debnár, Chlapci 69), Mlynárka vždy tak ukladala slová ako polienka, každé hrklo, každé povedala *osve* (Hron., Tomč. 19), Každý vlások mu (Malatínovi) stál *osve* (Vaj. X, 236), — Nuž... prosím... — vytisol (šafár) po chvíli drapľavým hlasom každé slovo *osve* (Urb., V osídl. 210), Môžu ísť dvaja životom, však na smrť pôjde každý *osve* (Beniak, Vigília 49), Plať si kuchárku... a za pomoc pri hladení prádla dávaj jej *osve* odmeny..." (Blaho, Slabí 167), Znelky jeho pôsobia každá *osve* (Vlček, Dejiny 52), Ale bude lepšie pobesedovať o nej *osve* nabudúce (Vlč., Slov. 134), každá z týchto kníh *osve* i všetky dovedna ryly hlboké brázdy do duší a sŕdc budúcich Štúrovcov (339), *Osve,* sami, s vrecom ty, ja s myšlienkami! (Hviezd. VII, 118), potom bratia, švagrovia i spolu i *osve* začali sa vyhrážať i grobianske listy mu (Miškovi) písať (Taj. V, 94); I tých (volov) srsť stojí každá *osebe,* ako ježovi. (Timr., Novohrad. ded. 14), — Dajte si ju *osebe* (karotku), nepomýlite sa aspoň, — napomína ešte Trnka (Hron. I, 144), Anča ukladala vajcia do slamienky a prežehnala každé *osebe* (Hron., Tomč. 158), „... I nahladuje sa pri ňom — nie to ešte že by si *osebe* varila!" (Kuk. VI[2], 132), Sme veru povďační univerzitnému profesorovi estetiky dr. Hostinskému, že... osvietil nový literárny princíp v štúdii pôvodne v „Květoch", teraz *osebe* vydanej (Vlč., Slov. 126), ...ktorý fakt, myslím, sám *osebe* stačí na posúdenie mentality... (Rapant, Dejiny 230); Nežne, starostlivo trely si (dievčatá) vodou každú ruku *osobite* (Gacek-Kuprin, Sulamit 55), Výborníci si posedali. Každý *osobite,* sám (Urb., Hmly[1], 52), Ručí (jeden zamestnávateľ) aj vtedy, keď ho (zamestnanca) každý z nich (zamestnávateľov) platí *osobite* (Jesenský, Nem. poistenie 30); Odveďte všetkých do oddelených izieb a každého zavrite *osobitne* (Gacek-Kuprin, Sulamit 30), Známe sú jeho (Sasinkove) historické diela, *osobitne* vydané (Vaj. XVI, 120), Slaninová... (...Žán sa temer každej a každému *osobitne* elegantne pokloní, ale ruky nepodá nikomu) (Stod., Minist. 68), Iľa vyhľadala svojho muža... ide i

[2] Vo vyd. z r. 1935 je tu už adv. najmä (Kuk. IV[4], 9). — *Red.*

tohto pokúšať ešte *osobitne* (Timr., Novohrad. ded. 12), Mládež akademická nevdojak delí sa na grošové vrstvy... synkovia bohatých dolnozemských otcov... stoja i na akademických chodbách *osobitne* (Vaj. X, 49); Keď sú manželia rozlúčení a bývajú *oddelene,* nie je jeden manžel príslušníkom druhého. (Jesenský, Nem. poistenie 48), „Teda slúžite?" vraví pomaly, každé slovo *oddeleno* jedno od druhého vypovedajúc (Timr., Novohrad. ded. 46); kde-tu zpomedzi zelene vykukujú biele body, tu *osihotene,* tam zas vo väčších-menších skupinách (Kuk. IV[1], 104), (hýbanie slovenské) nebolo možno posudzovať *osihotene,* ale len v súvislosti s ostatnými vtedajšími pohybmi slovanskými (Rapant, Dejiny 338) ap.

3. V spojení s prídavným menom, príslovkou alebo niektorým tvarom slovesným, máva príslovka *zvlášť, zvlášte* a *obzvlášť, obzvlášte* aj význam: *neobyčajne, nevšedne, mimoriadne, výnimočne, náramne, strašne, nesmierne (nezmerne), veľmi, zriedkavo:*

...zdalo sa jej, že mu je ona *neobyčajne* protivná (Timr. VI, 92), „... A má ten pán *neobyčajne* pekné líca s jamôčkami, ako dievča..." (III, 55), Postavu má štihlú, pekne urastenú a tvár *neobyčajne* peknú, takú, akú mala jej mať kedysi (II, 134), (... Zrazu v najväčšom očakávaní rychtár... vyjde, za ním... s *neobyčajne* dlhou bradou a v okuliaroch ujko...) (Stod., Minist. 71), Hej, v Kirjataim i v Atarot *neobyčajne* dlho blkotaly svetlá, sťa nejaké tajomné znaky (Hviezd. IV[3], 77); ale našli sa ambiciózni, na fantáziu *nevšedne* bohatí landleri (Hruš., Zo svet. vojny 173); Jera... hladká si lakte, ako vždy, keď je *mimoriadne* spokojná (Kuk. IV[1], 96); To *náramne* dobre širilo vzájomnosť slovanskú... (Hurb., Štúr I, 60), Shŕkli sa (ľudia) okolo neho (starúcha), sťa by bol hovoril dajakú *náramne* napínavú udalosť (Urb., Živý bič 20, vyd. 1940), Javornický urobil *náramne* sprostú tvár. (Kuk. VIII, 45), Náš majetkový stav sa v posledné roky *náramne* zhoršil (Stod., Cigánča 45); Ba privesloval až hen s druhej strany Adrie podnikavý Pulíz, *nesmierne* zafúľaný (Kuk. IV[1], 32), K nej totiž báli sa sbližovať, lebo mala muža *nesmierne* žiarlivého. (Timr. I[2], 101), Znie ono (š, č, ž) *nesmierne* milo a prisluší jedine detskému jazýčku (Šol. III[2], 65); Druhý, na ktorého Milancovo vystúpenie urobilo hlboký, žravý, *strašne* trápny dojem, bol Daniel Kukliš (Vaj. XI, 78), „dobre sme sa aj my nerozpučili. To bolo *strašne* smiešno!" doložila, použijúc slovo „strašne", čo sa od Hermínky naučila (Timr. IV, 67), „Križiak dostal ma na to, ten vie *strašne* prehovárať." (Šolt V[2], 42); Jaroša prijali *veľmi* vľúdne, (Vaj. I[1], 5), Rozširovali knihy, brošúry, časopisy na *veľmi* zručný spôsob (Vaj. X, 209), A táto *zriedkave* srdečná

nálada javila sa ešte i v druhé ráno (Šolt. III², 119), Táto zriedkavo milá osoba srdečne ma oslovila (úzus) ap.

Najčastejšie naši ľudia nevedia si poradiť s príslovkou *zvlášť* v 3. prípade. Kým v prvých dvoch prípadoch vyjadruje sa ňou 1. dôraz na jednotlivosť, 2. odlišnosť, odchodnosť, pri 3. prípade sa ňou naznačuje miera, stupeň nejakej vlastnosti, len zriedka zjavu, deja; príslovka býva obyčajne v spojení s prídavným menom, ktoré vlastne bližšie určuje. V tejto funkcii pôvodný tvar príslovky niekedy býva zosilnený predponou *ob-: obzvlášť — obzvlášte.* Takto ju nachodíme aj u Isačenka: Som mu (Stanislavovi) *obzvlášť* povďačný za to, že mi ochotne dával k dispozícii svoj obšírny materiál (Predhovor, Jazyk a pôvod frizinských pamiatok, str. 5).

Okrem týchto zložených foriem *obzvlášť — obzvlášte* spisovatelia používajú ešte riadne adverbiá k forme prídavného mena *zvláštny — zvláštne* (ako aj *obzvláštny — obzvláštne*), ktoré so svojím významom najbližšie stoja k 3. prípadu. Najčastejšie dajú sa nahradiť adverbiom *neobyčajne* a inými synonymami, ktoré sme uviedli pri 3. prípade.

Tak môžu sa i vo vetách: Na takzvaných „balegov", novoprišlých študentov, mali „zvláštne" s breha (Vaj. X, 77, vyd. Bežo), Veď je to Ján, o ktorom sa nazdáva, že jej je naklonený „obzvláštne"! (= veľmi), (Timr. I, 192), O duchovných spôsobnostiach slovenského človeka Hilferding mal „zvláštne" vysokú mienku (= neobyčajne, mimoriadne) (Škult., O Slovákoch 9) a tak aj vo vete: Máme my Slovania a Slováci „zvlášť" zachovalé pomníky starobylosti (= neobyčajne, nevídane) (Dobš., Úvahy 3) ap.

(Pokračovanie.)

Rudo Brtáň:

ANDREJ BRAXATORIS-SLÁDKOVIČ AKO FILOLOG.

„V reči národa nič nenie zbytočného a reč rídzeho ľudu je kniha symbolická filologie národnej." *A. Sládkovič.*

Andrej Sládkovič ako tvorca spisovného poetického jazyka stredoslovenského (už 1844—1845) lyrickými piesňami a lyrickou Marínou, bez gramatických pravidiel, podľa citu a sluchu podal Slovákom nielen nové básne, ale aj nové slohy a tvary, novú prozódiu a tým aj novú syntax poetického veršovaného jazyka. So Samom Chalupkom a Jankom Kráľom stali sa už pred Štúrovou, Hodžovou i Hattalovou gramatikou tvorcami a uzákoniteľmi spisovnej slovenčiny. Neprijali síce všetky ich

tvary ako normu, ale jednako len línia liptovsko-zvolenská v ich dielach zvíťazila, a tým sa im dal jasný stredoslovenský charakter, ktorý Štúr vyjadril slovami: „hlbšje hláski, plnšje starje koncovki, dvojhláskovitosť (vernosť koreňou), ňespájaňja sa mekej spoluhláski s dlhou samohláskou leda v ňevihnutních pripadnosťach." (Orol tatránski, Ročňík II, 40. Číslo. Utorok, dňa 1. Mal. Rujna 1846, str. 316: „Ústrojnosť a organism reči Slovenskej.")

Ak Ján Hollý sa mohol oprieť o Bernolákovu gramatiku (z r. 1790) a o iné jeho a druhých gramatické diela z 18. storočia, najmä o prozódiu v P. Doležalovi (1746), kým Kollár mal taktiež vzor v českých gramatikách, ako aj v Doležalovej, Sládkovič nemal nijakej gramatiky, nijakej prozódie, iba svoje básnické nadanie a estetický jazykový cit. A práve preto je zaiste väčším tvorcom ako Kollár („českej" poetickej vravy), ako Hollý („bernolákovskej"), i keď bol azda menším filologom ako Kollár a menším historikom ako Hollý. Za štvrťstoročie (1819—1844) sa však na Slovensku poeticky vybily *tri* mohutné *poetické jazyky v Kollárovi, Hollom a Sládkovičovi.*

Všetci traja boli odchovanci antiky a osvietenstva, všetci traja sa dali zaujať aj ľudovou piesňou, ale v ich dielach, neobyčajne významných aj so stránky ideovej, tematickej, ale najmä jazykovej, rytmickej a v kulte strofickom, je nerovnaký pomer antiky a romantizmu, ľudovej piesne a erotiky, ba i nejednaká dávka filologizovania.

Kollár zanechal *najviac* jazykových trudov, Hollý prozódiu (časomernú) a Sládkovič sa k teoretickým otázkam jazykovým len zriedka dostal. No jednako uverejnil raz článok *„Naše svojstvo"*, bez ktorého sa neobíde nikto, ak študuje prisvojovacie zámená. (Sokol III, 1864, 37—38.)

V rukopisnej pozostalosti, ktorá sa, bohužiaľ, aj popálila a potratila, našli sme na jednom mieste záznamy, ktoré budú akiste lingvistov zaujímať, lebo ukazujú na problematiku básnika Sládkoviča, ktorý sa aj v korešpondencii, najmä s Viktorínom, ináč tiež autorom gramatiky, neraz zmieňoval o rozmanitých zneniach svojich básní, vyslovujúc tak neraz svoju nespokojnosť.

Z radvanského pobytu (asi z rokov 1868—1870) má ceruzou tieto poznámky, ktoré uvádzame graficky upravené:

„Slovenčina. Datív na *-u* a *-ovi* v Honte. Genitív a akuzatív na *-a* a *-u:* k. pr. rok*a*, spis*u* ap. Mňa, ma — tebä, ťa — sebä, sa atď.

Premeny litier: *k* na *c*, *h* na *z*, *ch* na *š*, *d* na *dz* — pr. služ*ke*, služ*ce;* mno*hí*, mno*zí* atď.

Pohlavie počtov: jeden, -a, -o; dva, -e; tri, -y, -y; čtyri[1], -y, -y (str. 11—12) kladú sa s (sing.) nominatívom; *päť, šesť* atď. *neutra* kladú sa *s plurálom.*

o, a — v skloňovaní subst. oblakoch, -ách; dňoch, -ach atď.

Genitív: pomoc, *-ce? ci.*

Skloňovanie mien vlastných (k. p.) 1. vúbec: npr. (kpr?) Andrej Braxatoris — datív? 2. ženských u mužov: napr. Straka, Slota. 3. *o* pr. Turzo, Mocko — *genit.?* akkuz.?

Pronom. *čo* a *ktorý,* n. p. ten[2] *čo* (ktorý) povedal — (12—13) (jábych) *mal* a *bych* (dľa u[?]... *dania.*)[3] napr. „že som ja *mal* búriť = *žebych* ja bol búril".“

Na druhom mieste sú tieto poznámky (str. 5), asi zpred mája 1868: *„Slovníčok:*

pokora = smútok,

suché slivky var.[4]

tiselnice = 3 nite z pradena, 20 do pasma jich ide.

vožka (vežka?) = zvonec

Vola za rohy chytajú, človeka za slovo.

Kto kupuje nepotrebno: bude potrebno predávať.

Genitív privlastnovací na otázku: čí? koscov — kosca.

Otázka *čo* mi je a *čím* mi je?

(on) „ty *jsi můj štít* a veže“ —

„*jsem* a *sem, jsi* a *si* pred verbami“

„posl*aný* a posl*atý,*“ koncovky particip.

Vokativy?

aký, jaký; oči, joči; už, již; ešte, ještě; vyzdvihnuť = zrušiť.

zriedkavý = nevídaný[5], neslýchaný —“

---

[1] V rukopise je *c*tyri, -y, -y na konci 11. strany zápisníka, vypožičaného zo senického cirk. archívu. Má nadpis „Zápisky r. 1868 Andreja Braxatorisove v Radvani“.

[2] Tvar „ten čo“ je bez čiarky.

[3] V zátvorke uvedené je nejasné; azda chcel napísať „dľa u...“ a nejaké substantívum, ktoré skorigoval na „dľa ... dania“, čo je tiež nejasné. Preto dávame otáznik do štvoruhlastej zátvorky.

[4] Medzi zápismi je aj tento riadok. Čo to malo byť, ťažko povedať, azda „suché slivky var(ené)“, ale v akej spojitosti, nevedieť. Alebo to má iný *význam?*

[5] Slovo *nevídaný* prepísal potom na „nevýdaný“, azda podľa „neslýchaný“ alebo mýlkou. — Poznamenávam, že svoje meno *Ondrej* pokladal za sedliacke, hoci v ich rodine tradičné. Sám sa podpisoval rozmanite: Andrej Braxatoris, Ondřeg Krasislaw Braxatoris, Ondřeg Krasislaw Sládkowič, *Ondrej Sládkovič* (v štúrovských básňach) i *Andrej Sládkovič* (tak podpísal Detvana 1847), hoci niekedy jeho *O* i *A* sú veľmi podobné. Botto a iní ho volávali len *Ondrejkom* a chodili mu „vinšovať“ *na Ondreja.* Spisovne je dnes *Andrej Braxatoris-Sládkovič.*

Zo Sládkovičových ceruzových záznamov, zapísaných po vydaní Spisov básnických (1861) do súkromného zápisníka, vidieť, že si koncom rokov šesťdesiatych minulého storočia ako rodák *krupinský* a farár radvanský nevedel rady v prípadoch dvojakého úzu, že ho zaujímal v Honte pomer *datívu* na *-u* a *-ovi*; teda aj pri krstných menách a priezviskách (vovedne) skúmal, či má byť *Andrejovi Braxatorisovi* alebo Andreju Braxatorisovi a či ináč. Bolo to aktuálne najmä v adresách a v dennom styku.

Datív a *lokál* ho zaujímal aj pri slove slúžka (*slúžke — slúžce*), teda aj tvar *slúžce* poznal, ale ho zaujímal najmä pre zmenu spoluhlások (palatalizáciu) *k—c, h—z, ch—š, d—dz*, možno aj v porovnaní s bibličtinou.

Ešte väčší chaos bol v písaní a skloňovaní mien *Straka*, gen. Straky(u), *Chalupka*, gen. Chalupky(u), *Slota*, gen. Slоty(u). Chalupkove básne vyšly pod názvom „Spevy Sama Chalúpky" (sic!) práve 1868. Dvojako sa skloňovaly aj mená na *-o*, Turzo (priateľ Chalupkov i Sládkovičov), *Mocko* (kaplán Braxatorisov a neskoršie zať), a to Turza, Turzu (v genitíve), (v akuzatíve). Donedávna boly neistoty v priezviskách *Botto — Bottu*(a) — Bottovi — Bottu(a), lebo genitív a akuzatív boly rovnaké, alebo sa dávaly do typu skloňovania: Jano — Jana, dedo — deda; o(t)co — o(t)ca (dialekticky) ap. a konkurovaly im aj iné priezviská (Bella, Bellu — Botto — Bottu). Povšimol si aj *vokatívu* a pomeru *-och, -ach* v pluráli.

Zaujala ho neistota v slove *pomoc* pri genitíve *pomoci(e)* a pomer koncovky *a — u* (rok-*a*, spis-*u*), ako aj pomer prídavného mena prisvojovacieho *koscov* a genitívu prisvojovacieho *kosca*.

Prídavné mená ho zaujaly iba v tvare množného nominatívu, kde je vplyvom mäkkého *-i* možné mäkčenie hrdelnej hlásky: *mnohí — mnozí* a z patricípií *-aný* a *-atý*, podnes úzus neustálený, ba dakedy aj dvojaký (diferenciácia i bez nej).

Zo zámen ho zaujala dvojakosť *ma — mňa*, ťa — tebä atď., pomer vzťažného *čo* a *ktorý* (ani dnes niet pravidla stopercentného), z čísloviek 1—4 s nominatívom a 5 ... s genitívom. V slovesách zasa pomer *mal* a *bych* (sémanticky a syntakticky). pomer nominatívu a inštrumentálu v spojení so slovesami (*čo je* a *čím je*) a v bibličtine, ktorou písaval kázne v tieto časy, pomer *jsem — sem, jsi — si* so slovesami. Ostatok sú lexikálne záznamy, ktoré sú úryvkovité.

VÝSKUM SLOVENČINY.

Štefan Peciar:

FONOLOGICKÝ POMER SPOLUHLÁSOK *F* — *V* V SLOVENČINE.

Spoluhlásky *f* — *v* pokladajú sa v našich školských mluvniciach za „párové"[1], t. j. pripisujú sa im také vlastnosti, aké sú charakteristické napr. pre dvojice *t* — *d*, *ť* — *ď*, *s* — *z* ap. Takému pomeru, pri ktorom sa v danom fonematickom systéme vyznačujú aspoň dve dvojice foném rovnakými vlastnosťami, hovoríme vo fonologii k o r e l á c i a. Tzv. párové spoluhlásky sú teda v pomere korelačnom. Podľa doterajších názorov bolo by treba chápať aj pomer spoluhlások *f* — *v* ako vzťah korelačný.

Výslovne to zdôraznil Ľ. N o v á k, ktorý pri *korelácii hlasnosti (bezpríznakové* členy tejto korelácie *nemajú* znak hlasu, *príznakové* členy sa *vyznačujú* znakom hlasu) predpokladá pre spisovnú slovenčinu desať korelačných párov: *p* — *b*, *f* — *v*, *t* — *d*, *ť* — *ď*, *k* — *g*, *s* — *z*, *š* — *ž*, *c* — *ʒ* (= dz), *č* — *ǯ* (= dž), *χ* (= ch) — h.[2] V inej štúdii[3], v ktorej je „párovosť" *f* —*v* znovu pripomenutá aspoň mimochodom (str. 62), vyslovuje sa však Novák o výslovnosti *prawda, premáwka, kriwda, sľiwka, pokríwka, ďiewka, úsmew, kráľowskí, sinow, krw, prw, chľiew, ďiw, hňew*[4] ap. ako o „výslovnosti v spisovnej

[1] Porov. J. D a m b o r s k ý, *Slovenská mluvnica*[4], Nitra 1924, str. 38, a *Pravidlá slovenského pravopisu*, str. 29. Aj B. H á l a, *Základy spisovné výslovnosti slovenské*, Praha 1929, str. 22, tvrdí, že „*f* a *v* jsou souhlásky úžinové a párové ve slovenštině i češtině".

[2] *Fonologia a štúdium slovenčiny* (pokračovanie), SR II, 1934, str. 146.

[3] *K základom slovenskej ortoepie*, SR III, 1934, str. 42n.

[4] Novák a Pravidlá (str. 41n.) píšu *praųda, kriųda* atď. Nepokladám transkripciu skupín „samohláska + *v*" ako „samohláska + " za *u̯* správnu pre niekoľko príčin. 1. Táto transkripcia by mohla viesť (a skutočne viedla) k nesprávnemu záveru, že tu ide o klesavé *u*-ové diftongy. Fonologické štúdium však dokázalo, že slovenčina nemá dvojhlások tohoto typu. 2. Táto transkripcia nevystihuje nielen skutočnosť fonologickú, ale ani skutočnosť fonetickú. Výslovnosť s neslabičným *u* (= *u̯*) nie je v spomenutých prípadoch tak rozšírená, aby sme ju mohli pokladať za normu. Naopak. V ortoepickej norme pôsobí takáto výslovnosť ako strojená, prepiata. (Porov. o tom ďalej!) 3. Transkripcia s *w* vystihuje aspoň f a k u l t a t í v n y v a r i a n t slovenskej spisovnej výslovnosti, pretože sa písmenom *w* označuje bilabiálne úžinové *v*. (Porov. u O. J e s p e r s e n a, *Lehrbuch der Phonetik*[5], Leipzig und Berlin 1932, str. 12n.) Slovenské *w* sa síce vyslovuje s menším vyšpúlením

slovenčine jedine správnej" a hodnotí nielen výslovnosť *slifka, pokrífka, ďiefka, úsmef, krf* atď., ale aj výslovnosť *pravda, krivda* ako „spôsob menej ekonomický s hľadiska jazykovej štruktúry" a (platí len o výslovnosti s *f*) „menej výdatný so stanoviska zvučnosti" (str. 52—3).

I keď odhliadneme od toho, že „s hľadiska jazykovej štruktúry" nejestvuje spôsob výslovnosti „menej ekonomický" alebo „viac ekonomický", pretože výslovnosť (i so všetkými „ekonomickými" a „neekonomickými" prvkami) je d a n á jazykovou štruktúrou, nenachádzame v citovaných Novákových štúdiách vysvetlenie, prečo sa spoluhlásky *f* — *v* nestriedajú vo výslovnosti podľa rovnakých pravidiel ako všetky skutočne „párové" spoluhlásky. P r e č o je výslovnosť *ďiewka, kráľowski, hňew* ap. „jedine správna", hoci ináč vyslovujeme napr. *ďetko* (= dedko), *arapski* (= arabský), *hňeť* (=hneď) ap.?

O výslovnosti *v* na konci slov pred pauzou uvažuje Novák takto: „Fonéma *v* (v skutočnosti ide o realizáciu tejto fonémy), i keď stojí pred pauzou, zachováva svoju znelosť a nemení sa na *f*, pretože sa foneticky realizuje na konci slov po samohláske ako znelé *u̯*, ktorému v slovenčine neznelý pendant chýba" (str. 62). Tu opäť nie je podaný skutočný výklad, p r e č o sa fonéma *v* foneticky realizuje v istých polohách ako *u̯* (skôr *w*), t. j. prečo si „zachováva svoju znelosť a nemení sa na *f*". Ostatne tvrdením, že „znelému *u̯* v slovenčine chýba neznelý pendant", odporuje Novák sám sebe: *u̯* je realizácia fonémy *v* a fonéma *v* má v slovenčine podľa Nováka „neznelý pendant" (fonému *f*).

Vo svojej štúdii o výslovnosti a pravopise niektorých spoluhláskových skupín v dnešnej slovenčine (SR X, 1943, str. 198) zaradil som fonému *v* do skupiny tzv. neutrálnych foném, pri ktorých sa hlasnosť neuplatňuje ako fonologický znak. Do tohoto radu patria v slovenčine spoluhlásky *j, l, (ľ), m, n, ň, r, v*. K týmto spoluhláskam nejestvujú v slovenčine protikladné koreláty, pokiaľ ide o koreláciu hlasnosti. Preto sa im hovorí spoluhlásky jedinečné čiže nepárové. Z fonologických

perí než napr. *w* anglické alebo francúzske, ktoré l. c. opisuje Jespersen, ale to súvisí s nepatrnou činnosťou perí pri artikulácii v slovenčine vôbec. Slovanská výslovnosť okrem výslovnosti ruskej vyznačuje sa v porovnaní s výslovnosťou v jazykoch germánskych a vo francúzštine malou činnosťou perí. O nepatrnom fonetickom rozdiele medzi *w* a *u̯* porov. u Jespersena, str. 196, pozn. 2. Podľa môjho pozorovania sú pri slovenskom *u̯* (v dvojhláske *uo*) pery viac vyšpúlené než pri *w* (napr. pri výslovnosti *spew, slow*). Rozhodujúci je koniec koncov rozdiel fonologický. 4. Preto pokladám v tomto prípade za najvýstižnejšiu transkripciu fonologickú: *pravda, ďievka, úsmev* ap. (Porov. ďalej!)

vlastností týchto spoluhlások vyplývajú možnosti ich realizácie. Pretože pri nich je znak hlasu fonologicky neplatný (nemôžu sa ním rozlišovať významy ani tvary, nejestvuje fonologický protiklad napr. medzi *m* hlasným a *m* nehlasným), nemusí byť hlasnosť obligátnou vlastnosťou pri výslovnosti týchto spoluhlások. Píšem o tom podrobnejšie v citovanej svojej štúdii a príležitostne venujem tejto veci osobitnú prácu.

Teraz chcem odôvodniť, prečo zaraďujem v slovenčine do skupiny neutrálnych spoluhlások aj fonému *v*. Fonologické vlastnosti, podľa ktorých určujeme miesto akejkoľvek fonémy v príslušnej sústave foném, poznávame z fungovania tejto fonémy v celom systéme. A funkcia akejkoľvek fonémy v systéme sa javí jednak v jej protikladnom pomere k ostatným fonémam a druhom jednotlivých protikladov, jednak v možnostiach jej soskupovania s ostatnými fonémami.

Pri spoluhláskovej fonéme *v* je dôležité, či sa chová ako spoluhlásky príznakového (resp. bezpríznakového) radu korelácie hlasnosti, alebo či jej funkcia je shodná s funkciou spoluhlások neutrálnych.

„Párové" spoluhlásky majú tú vlastnosť, že tvoria vždy dve a dve korelačné dvojice, pevne spojené v našom jazykovom povedomí vo vyššie jednotky, ktoré nazývame archifonémy. Ktorákoľvek archifonéma jestvuje opäť (ako všetky fonémy) len v protiklade k všetkým ostatným fonémam, resp. archifonémam príslušného systému, t. j. vyznačuje sa osobitnými špecifickými vlastnosťami, ktoré ju odlišujú od všetkých ostatných foném. Takto sa spojujú v našom slovenskom jazykovom povedomí napr. fonémy *p* — *b* v archifonému „záverová nenosová labiála" (označujeme ju ako *P*), fonémy *t* — *d* tvoria archifonému „záverová nenosová dentála" (*T*). Podobne jestvujú v slovenčine archifonémy *S* (úžinová alveolára), *Č* (alveolárna afrikáta), *K* (záverová velára) a i. V tých polohách, v ktorých sa ruší fonologický protiklad hlasnosti, nejestvujú v našom povedomí fonémy *p, b; t, d; s, z; k, g* atď., ale jestvujú práve spomenuté archifonémy.

Pretože archifonémy *P, T, S* ap. vznikajú zrušením korelačného protikladu hlasnosti, môže sa ich výslovnosť pohybovať medzi *p—b, t—d, s—z* ap. Preto sa čo do hlasnosti asimiluje výslovnosť týchto archifoném k výslovnosti susedných foném. Spomenuté archifonémy typu *P, T, S, K* atď. jestvujú v slovenčine v polohe *pred všetkými* (bezpríznakovými i príznakovými) *členmi korelácie hlasnosti a na konci slova*. V ostatných polohách sú protiklady hlasnosti *p — b, t —d, s — z, k—g* atď. stále. Nerušia sa. Na konci slova vyslovujeme spoluhláskové archifonémy *P, T, S* atď. ako bezpríznakové členy

korelácie hlasnosti, t. j. ako *p, t, s* atď. Vnútri slova vyslovujeme v neutralizačnej polohe pred nehlasnými spoluhláskami nehlasné, pred hlasnými hlasné, podľa fonetického zákona o asimilácii. Fonologicky teda v slovenčine jestvujú spoluhláskové skupiny, ako: *Sp, Sb, Tp, Tb, St, Sd* atď. Ich fonetická realizácia (výslovnosť) je *sp, zb, tp, db, st, zd* atď.

Spojuje sa v slovenčine spoluhláska *v* s niektorou inou fonémou v archifonému? Ak by išlo o koreláciu hlasnosti známeho typu, musela by takáto archifonéma jestvovať (ako archifonémy *P, T, S* atď.) na konci slov a pred všetkými nehlasnými i hlasnými spoluhláskami. Jej výslovnosť by sa vyznačovala na konci slova a pred nehlasnými spoluhláskami nehlasnosťou (a bola by totožná s výslovnosťou párovej nehlasnej fonémy), pred hlasnými spoluhláskami hlasnosťou (a bola by totožná s výslovnosťou párovej hlasnej fonémy).

Všimnime si teda výslovnosti fonémy *v* v spisovnej slovenčine.

1. Na konci slova po slabičných fonémach (po samohláskach) a po slabičných likvidách[5] vyslovuje sa fonéma *v* fakultatívne ako labiodentálne záverové *v* alebo ako bilabiálne úžinové *w*. Obidva tieto varianty treba pripustiť aj v ortoepickej výslovnosti spisovnej. Niet ani najmenšej príčiny, prečo by sa mala dávať prednosť výslovnosti s bilabiálnym *w*, tým menej, že akustický dojem je pri oboch druhoch výslovnosti temer úplne rovnaký.[6] A práve zamieňaním akus-

[5] Bežné sú iba príklady na soskupenie „slabičné *r* + *v*" (*krv, prv, obřv*). Nepodarilo sa mi nájsť v slovenčine doklad na soskupenie „slabičné *l* + *v*". Skupiny „*l, r* neslabičné + *v*" na konci slov v slovenčine nejestvujú práve tak, ako nejestvujú vôbec koncové skupiny „spoluhláska + v". Napr. slová typu *družstvo* nemajú gen. pl. **družstv*, ale *družstiev* ap. Je to v shode s celkovou štruktúrou slovenčiny, ktorá nepripúšťa na konci slova soskupenie „spoluhláska párová + neutrála" (porov. slovenské tvary typu *viedol* proti českému *vedl, cukor* proti čes. *cukr, sedem* proti čes. *sedm* ap.).

[6] Porov. Fr. Trávníček, *Úvod do české fonetiky*, Praha 1932, str. 55. Akustický dojem je pri oboch typoch výslovnosti (*v* labiodentálne a *w* bilabiálne) taký blízky, že si hovoriaci neuvedomujú (nepočujú) nijaký rozdiel. Nepatrný rozdiel aj v akustickom dojme môže zbadať iba školený fonetik. Táto blízkosť, temer totožnosť akustického dojmu vyplýva z blízkosti oboch typov artikulácie. Zvuk, ktorý je pre *v* charakteristický, vzniká postavením pier. Pri *w* bilabiálnom je horná pera v nečinnosti a dolná zaujíma také postavenie, že sa po krajoch široko dotýka hornej pery, len v prostriedku necháva úzku, plochú štrbinu, ktorou uniká vzduchový prúd. Pri slovenskom *v* labiodentálnom „ohrnie sa" máličko horná pera a dolná sa slabo pritlačí vnútornou stranou na vonkajšiu stranu horných predných zubov tak, že ich asi z $^1/_3$ prikryje. Tým sa zavrú aj štrbiny medzi zubmi, takže vzniká hláska

tického dojmu s artikuláciou (t. j. koniec koncov z nedostatku fonetického školenia) vznikol u našich teoretikov onen názor, že sa v slovenčine (strednej a spisovnej) vyslovuje v istých polohách len *w* bilabiálne. Pritom sa nikto nepokúsil vysvetliť, p r e č o to tak je. V skutočnosti vyslovuje väčšina Slovákov nielen v spisovnej výslovnosti, ale aj pri používaní nárečí bez akéhokoľvek štylistického alebo individuálneho rozlíšenia raz napr. *ženow*[7], *chlapow, krw, prw* ap., druhý raz *ženov, chlapov,*

podobná okluzívam. V skutočnosti nenastáva úplný záver, lebo slabý vzduchový prúd uniká medzi stoličkami a prediera sa z bokov medzi zubmi a perami. Takýmto únikom slabého vzduchového prúdu nevzniká však ešte dojem hlásky *v*. Tento dojem vzniká až prudkým odtrhnutím dolnej pery od horných rezákov, t. j. povolením záveru, explóziou, ako pri spoluhláskach záverových. (Pozoroval som výslovnosť svoju vlastnú a výslovnosť svojej nevlastnej 17-ročnej sestry, narodenej a stále bývajúcej v Nedanovciach pri Topoľčanoch.) Podobnosť akustického dojmu pri opísanej výslovnosti *w* a *v* vzniká preto, lebo pri výslovnosti labiodentálneho *v* „ohrnutím" hornej pery a pritisknutím dolnej pery k horným rezákom vzniká medzi obidvoma perami veľmi podobný otvor ako pri výslovnosti bilabiálneho *w* a tento otvor sa nezmení ani po uvoľnení záveru.

O priechodnom charaktere *v* medzi spoluhláskami záverovými a úžinovými a o bližšej príbuznosti *v* k spoluhláskam záverovým píše poučne Fr. T r á v n í č e k v citovanom *Úvode*, str. 54—5. Trávníček sa však domnieva, že podobný priechodný charakter má aj spoluhlásku *f*. Myslím, že má pravdu A. F r i n t a, ktorý pokladá nehlasné *f* za spoluhlásku čisto trenú. (Porov. u T r á v n í č k a, l. c. str. 55, pozn. 1!) Slovenské *f*, ktoré sa vyskytuje väčšinou len v slovách cudzieho pôvodu, je nepochybne spoluhláska trená, spôsobom artikulácie značne odlišná od *v*.

Medzi českými fonetikmi A. F r i n t o m a B. H á l o m vznikol spor o tom, či je české *v* spoluhláska záverová alebo úžinová. Frinta tvrdí, že sa v českej výslovnosti písané *v* vyslovuje pred hlasnými spoluhláskami, najmä záverovými, ako hlasné trené *f* (Frinta ho označuje značkou [*v*]), kým v ostatných polohách sa vyslovuje v češtine podľa Frintu *v* záverové. Hála tento rozdiel popiera. (Porov. v jeho knihe *Základy spisovné výslovnosti slovenské*, Praha 1929, str. 21—2!) Podľa m o j i c h pozorovaní českej výslovnosti má pravdu skôr Frinta, hoci obidva typy výslovnosti možno označiť ako varianty viac *fakultatívne* než kombinatórne. (Porov. k tomu poznámku Fr. T r á v n í č k a v jeho *Úvode*, str. 55, pozn. 1!)

[7] V koncovke inštrumentálu sg. fem., písanej v našom pravopise ako *ou*, ide o skupinu *ov*, v ktorej je tá istá fonéma *v* ako napr. v gen. pl. mask. *(chlapov)*. Dokázal to R. J a k o b s o n v štúdii *Z fonologie spisovné slovenštiny*, Slovenská miscellanea, Bratislava 1931, str. 157—8. Pretože je fonematické zloženie koncovky v týchto dvoch gramatických kategóriách rovnaké, je rovnaká aj výslovnosť v obidvoch kategóriách. Pravopisné rozlišovanie *-ou* (v inštr. sg. fem.) a *-ov* (v gen. pl. mask. a v iných prípadoch) je v slovenčine nenáležité a udržalo sa len vplyvom pravopisu českého.

krv, prv ap.[8] Výslovnosť *ženof, ženóf, ženųóf, χlapof, χlapóf, krf, prf* ap. majú iba niektoré východoslovenské a niektoré západoslovenské (aj oravské) nárečia, ktoré majú iný fonematický systém než spisovná slovenčina a väčšina slovenských nárečí a v ktorých sú *f* — *v* v korelačnom pomere (korelácia hlasnosti) podobne ako v češtine.

2. Vnútri slova pred nehlasnými spoluhláskami po samohláskach vyslovujeme v slovenčine fonému *v* opäť ako *v* alebo *w*, a to fakultatívne s hlasom alebo (častejšie) bez hlasu. Najmä pri rýchlejšom tempe býva výslovnosť *v* pred nehlasnými spoluhláskami nehlasná. Pritom však v spisovnej výslovnosti ani vo väčšine slovenských nárečí nezaznieva v tejto polohe nikdy pravá nehlasná trená labiodentála *f*, ako napr. v češtine a v nárečiach západoslovenských a východoslovenských. Vyslovujeme teda *ďievka* alebo *ďiewka, ďievča* alebo *ďiewča, spravťe* alebo *sprawťe*, pričom *v* a *w* bývajú často nehlasné. Táto nehlasná výslovnosť je závislá od nasledujúcej nehlasnej spoluhlásky. Je to teda závislý (kombinatórny) variant fonémy *v*.

3. Aj v polohe pred spoluhláskami hlasnými po samohláske vyslovujeme fonému *v* v slovenčine ako *v* labiodentálne alebo ako *w* bilabiálne, vždy s hlasom. Napr. *pravda* alebo *prawda, krivda* alebo *kriwda* ap. Pokiaľ sa v slovenčine vyslovuje v tejto polohe *v* labiodentálne, je to vždy spoluhláska *záverová*. Naproti tomu v češtine vyslovuje sa v tejto polohe zpravidla hlasná labiodentálna spiranta (je to zvuk, ktorý vzniká pri artikulácii *f*, ak sa súčasne rozochvejú hlasivky).[9]

4. Dva typické varianty, labiodentálny a bilabiálny, vo

[8] Okrem pozorovania svojej vlastnej výslovnosti a výslovnosti sestrinej všímam si už dlho výslovnosti svojich bratislavských kolegov a známych. Pri bedlivom počúvaní možno zistiť aj v rozhlase, či hlásateľ vyslovuje *v* labiodentálne alebo *w* bilabiálne, hoci je tu pre blízkosť akustického dojmu *v* a *w* kontrola dosť ťažká a vyžaduje cvičeného sluchu. Dobrým cvičením je počúvanie a prepisovanie hovorených textov, zapísaných na gramofónových platniach. I zvukový film robí dobré služby. Kontrolovaním výslovnosti v rozhlase a počúvaním svojho bratislavského okolia overil som si pozorovanie, získané kontrolou svojej výslovnosti a výslovnosti sestrinej, že *v* a *w* sú aj u toho istého jednotlivca fakultatívne varianty výslovnosti temer vo všetkých polohách. Obyčajne zaznieva *v* pri energickejšej výslovnosti alebo pri dôraze (porov. ďalej pozn. 11.). Tak napr. vetu *Koniec správ* vyslovujú hlásatelia skoro vždy so zreteľným *v*. Obyčajne znie táto veta *Koňiecpráv*. Na celej vete je psychologický dôraz, pretože sa ňou oznamuje poslucháčom závažná okolnosť.

[9] Tento zvuk sa vyskytuje v slovenčine pri výslovnosti cudzích slov, ak sa *f* dostane pred hlasnú spoluhlásku, napr. na rozhraní slov: *filozov‿bol, riv‿bi stál* atď. (Typom $\overline{v}$ označujeme spirantu *f*.) O českej výslovnosti porov. vyššie pozn. 6!

výslovnosti fonémy *v* možno v slovenčine počuť aj pred spoluhláskami neutrálnymi: l, (ľ), m, n, ň, r.[10] Niet vôbec príčiny, prečo by sa v tejto polohe nemohla aj v ortoepickej výslovnosti spisovnej pokladať za správnu výslovnosť bilabiálneho variantu. Pravidlá (str. 43—4) žiadajú pred *n* a *l* (Príklady sa uvádzajú aj na polohu pred *ň* a *ľ*. A čo poloha pred *m* a pred *r*?) vyslovovať dôsledne *v* labiodentálne. Prečo?

5. V polohe medzi dvoma samohláskami vyslovuje sa fonéma *v* v slovenčine, najmä v ortoepickej výslovnosti, zpravidla ako *v* labiodentálne. Ale pri menej bedlivej a rýchlej výslovnosti môže i medzi dvoma samohláskami zaznieť *w* bilabiálne. Rozdiel v akustickom dojme sa tu stráca.

6. Aj v polohe po spoluhláskach a pred samohláskami je pri výslovnosti fonémy *v* častejší variant labiodentálny. Ale opäť sa aj tu vyskytuje variant bilabiálny, najmä pred samohláskami *u* a *o* a pri málo energickej výslovnosti. V rámci slova je v tejto polohe *v* najčastejšie v prvej slabike.

7. Na začiatku slova pred samohláskami vyslovuje sa normálne *v* labiodentálne, pretože prízvuk, t. j. silový dôraz, ktorý je v slovenčine vždy na prvej slabike, spôsobuje energickejšiu artikuláciu a to sa prejavuje pri záverových spoluhláskach pevnejším záverom.[11] Pri fonémach, ktoré sa môžu artikulovať fakultatívne ako hlásky záverové alebo ako spiranty, je v takejto polohe bežnejšia výslovnosť so záverom. Pritom však sa v slovenskej výslovnosti vyskytuje aj v tejto polohe *w* bilabiálne, najmä pri rýchlom tempe, ak nejde o začiatok vety. Obidva varianty treba i tu pokladať za normu. V bežnom rozhovore vôbec nezbadať nejaký rozdiel v sluchovom dojme.

8. Pokiaľ ide o začiatočnú pozíciu fonémy *v* pred spoluhláskami, musíme rozlišovať polohu pred spoluhláskami neutrálnymi, polohu pred spoluhláskami hlasnými a konečne polohu pred spoluhláskami nehlasnými. Podľa výslovnosti v ostatných polohách by sme čakali, že sa aj na začiatku slova pred všetkými spoluhláskami budú vyskytovať obidva bežné varianty fonémy *v*: labiodentálne *v* i bilabiálne *w*. A skutočne je to v zásade tak. Vplyvom prízvuku je v tejto polohe opäť častejšie *v* labiodentálne. Predsa však pri výslovnosti obidvoch variantov jestvujú v tejto polohe rozdiely čo do hlasnosti, a to podľa nasledujúcej spoluhlásky. Pred neutrálnymi a pred

[10] Pred neutrálami *v* a *j* sa fonéma *v* nevyskytuje. Soskupenie *vv* i *vj* by porušovalo celkovú štruktúru spisovnej slovenčiny, ktorá v rámci jednoduchého slova nepripúšťa ani zdvojené spoluhlásky ani skupinu „spoluhláska + j".

[11] O vplyve prízvuku na artikuláciu hlásky *v* porov. u B. Hálu, *Základy spis. výslovnosti slovenské,* str. 22.

hlasnými spoluhláskami zaznieva vždy *v* alebo *w* hlasné, pred nehlasnými spoluhláskami *v* alebo *w* nehlasné. Pri málo energickej výslovnosti môže sa labiodentálne *v* pred nehlasnými spoluhláskami v tejto polohe slabo spirantizovať, takže zaznieva slabá spiranta, podobná spirante *f*. Pri skutočnom *f* je však šum silnejší. Aj toto slabé *f* je ešte stále kombinatórny variant fonémy *v*, pretože nie je schopné fonologického protikladu oproti foneme *f* (*f* sa totiž v tejto polohe vôbec nevyskytuje). Je nápadné, že ono slabé *f* môže zaznievať pred nehlasnými spoluhláskami len na absolútnom začiatku slova, nikdy vnútri slova. Príčina je zjavná.

I. Pretože sa fonéma *f* na začiatku slova pred nehlasnými[12] spoluhláskami nevyskytuje, nevzniká nebezpečenstvo, že by variant „slabé *f*" splynul s fonémou *f*.

II. Slovenčina neznáša na začiatku slova spoluhláskové skupiny „neutrála + párová spoluhláska"[13], takže celková štruktúra slovenčiny podporovala aj odstránenie skupín „*v* + párová spoluhláska". Odstránenie týchto skupín bolo možné alebo zánikom *v* v príslušnej polohe, alebo zmenou pôvodného systému na nový, v ktorom by fonéma *v* prestala byť neutrálna čo do hlasnosti. Ako vieme, v slovenčine (najmä v ľudových nárečiach, ale aj v konverzačnom štýle spisovnej reči[14]) zaniklo *v* pred párovými spoluhláskami na začiatku slova.[15]

[12] Na začiatku slova sa vyskytuje fonéma *f* iba pred samohláskami a pred niektorými spoluhláskami neutrálnymi, najmä pred *l, r*.

[13] Porov. slovenské *idem* proti českému *jdu, omša* proti čes. *mše, pomsta* proti čes. *msta, lipnúť* proti čes. *lpěti,* nedostatok takých slov v slovenčine, ako sú čes. *rci, rdíti se, rty, řka* ap. Najlepšie sa drží začiatočné *v* pred ostatnými neutrálnymi spoluhláskami *(vláčiť, vláda, vlak, vnuk, vnímať, vrah, vrana),* pretože v slovenčine jestvujú na začiatku slova aj iné skupiny dvoch neutrálnych spoluhlások, napr. *mn (mnoho), mň (mňa), ml (mladý), mr (mravec).* Nárečovú výslovnosť *laňi, mesťiť sa, nútri* nemožno vykladať zánikom začiatočného *v,* ale naopak vo všetkých týchto prípadoch treba pokladať začiatočné *v* v spisovnej reči za sekundárne (ide o zloženiny).

[14] Ostatne, keď začiatočné *v* zanikalo, jestvovaly iba slovenské nárečia a nejestvoval ešte slovenský spisovný jazyk.

[15] Známa je nárečová výslovnosť *táča, tedi, čela, čera, šaďe, šecci, skutku, stať* ap., alebo *behnúť* (= vbehnúť), *dovica, ďačný, zbura, zdať sa* (= vzdať sa), *zďelaní* (= vzdelaný), *zdor, zduχ, zdiχať, ziať* (= vziať) atď. Túto výslovnosť možno vysvetliť iba a k u s t i c k o u zmenou, ktorá bola podporovaná celkovým zvukovým systémom slovenčiny.

Na začiatku slova pred nehlasnými spoluhláskami vyslovovalo sa *v* alebo *w* n e h l a s n é. Keby tu bolo zaznievalo hlasné *v,* bolo by tvorilo osobitnú slabiku a nemohli by sme pochopiť jeho zánik. Pretože však charakteristický *v*-ový zvuk vzniká až účasťou hlasu, *sluch* dostatočne *nevníma* nehlasné *v* (1. fáza akustickej zmeny) a v 2. fáze zmeny *sa prestane v* vôbec *vyslovovať.* Pri spirante *f* by sa tento vývoj nedal

V spisovnej slovenčine píše sa však *v* aj v tejto polohe podľa etymologie. Mala tu značný vplyv jednak spisovná čeština, jednak západoslovenské a východoslovenské nárečia, a to nielen na pravopis, ale aj na spisovnú výslovnosť. Tento vplyv (spirantická výslovnosť začiatočného *v* pred nehlasnými spoluhláskami) sa však mohol ľahko a bez prekážky uplatniť iba tam, kde nebol ohrozený fonematický systém spisovnej slovenčiny. A to bolo v polohe, o ktorej bola vyššie reč.

Ale ani v tejto polohe (na začiatku slova pred nehlasnými spoluhláskami) nie je výslovnosť slabého *f* (ako variantu fonémy *v*) v spisovnej reči pravidlom. Najčastejšia je pred *okluzívami p, t, ť, k*. Vyslovujeme *fták*[16], *ftedi* / *vtedi* / *wtedi*, *fťip* častejšie než *vťip*, *fťiahnuť* / *vťiahnuť* / *wťiahnuť*, *fkus* / *vkus*, *fpát* / *vpát*, *fpliw* / *vpliw* atď. Menej časté je toto slabé *f* pred *č* (*včera* / *fčera*, *včela* / *fčela*) a veľmi zriedkavé pred spirantami. Normálna výslovnosť stredoslovenská i spisovná je *všaďe* / *wšaďe* (zriedka znie toto slovo *fšaďe*), podobne vyslovujeme *všetok* / *wšetok*. Aj slovo „vši" vyslovujeme ako *vši* alebo *wši*, najmä ak ide o odborný názov v prírodopise. Pre expresívnu povahu tohoto pomenovania vyskytuje sa však často aj výslovnosť *fši* (v nárečiach okrem toho *pši* a *švi*) s pravou silnou spirantou *f*. Výslovnosť s *f* (podobnú funkciu má *f* v niektorých citoslovciach) vyjadruje tu odpor k hmyzu, ktorý sa týmto slovom označuje. Vo všetkých slovách tohoto typu vyslovujeme normálne *v* alebo *w*, nie *f*. Napr.: *vstup, wstup, vskutku, vstať* (nie *fstup, fskutku, fstať*, hoci akusticky sa tu javí rozdiel veľmi nepatrný[17] a tak aj *vzot* (= vchod), *vzázať* (= vchádzať) ap.

pochopiť, pretože „ostrý" šum, ktorý pri spirante *f* vzniká, sluch výborne vníma. To, že v spomenutých prípadoch skutočne nezaniklo *f*, ale *v*, potvrdzujú nárečové výrazy *švela a švi*, ktoré vznikly prešmyknutím začiatočnej skupiny *vš-*.

Začiatočné *v* sa prispôsobovalo čo do sonórnosti aj nasledujúcim spoluhláskam hlasným. Bolo v tejto polohe opäť menej hlasné než nasledujúce spoluhlásky, ináč by bolo tvorilo osobitnú slabiku. (Porov. s teóriou slabiky u O. Jespersena, o. c. str. 190n.) Aj tu teda boly predpoklady pre akustickú zmenu, ktorá spôsobila zánik začiatočného *v* aj pred hlasnými spoluhláskami.

[16] Slovo *fták* nadobudlo pre svoje začiatočné f, ktoré je sekundárne: *fták* < *pták*, expresívneho rázu. Porov. vetu *Ty si fták!* (= pekný ftáčik, lump, lapaj). V mojom rodnom nárečí — a myslím, že to bude aj v iných slovenských nárečiach — sa užíva v intelektuálnom význame ‚avis' obyčajne tvarov *táča, táčence, táčatko, táčatká*.

[17] V skutočnosti sa tu nikdy nevyslovuje pravá silná spiranta *f*, ale slabo spirantizované *v*, ktoré vzniká úsporou artikulácie pred nasledujúcou spirantou a ktoré je zvukove uprostred medzi spirantou *f* a záverovým *v*.

Ako vidno z opisu výslovnosti fonémy *v*, v slovenčine sa vyslovuje táto foném vo všetkých polohách fakultatívne ako *v* labiodentálne alebo ako *w* bilabiálne, pričom *v* i *w* môže byť (podľa zvukového okolia) hlasné alebo nehlasné.[18]

Výslovnosť fonémy *v* v slovenčine nás poučuje o týchto faktoch:

1. Foném *v* jestvuje aj v takých polohách, v ktorých nejestvujú „párové" spoluhlásky hlasné alebo nehlasné. Je to absolútny koniec slova a poloha pred „párovými" spoluhláskami, pretože sa v týchto polohách v slovenčine ruší protiklad hlasnosti.

2. Niet polohy, v ktorej by sa rušil protiklad fonémy *v* a nejakej inej fonémy. V našom jazykovom povedomí nejestvuje archifoném, v ktorej by sa spojovala foném *v* s nejakou inou fonémou vo vyššiu fonologickú jednotku.

3. Pretože nejestvuje takáto archifoném, nemôže byť *v* s nijakou fonémou v korelačnom pomere.

4. Z toho vyplýva, že ani protiklad *f* — *v* nie je korelačný (spoluhlásky *f* — *v* nie sú „párové").

Protiklad *f* — *v* má teda v slovenčine (spisovnej a v stredoslovenských nárečiach) charakter d i s j u n k c i e.[19] Nejestvujú zvukové vlastnosti, ktorými by sa líšily fonémy *f* — *v* od všetkých ostatných foném, ani zas nejestvuje taká zvuková vlastnosť, ktorou by sa *v* líšilo od *f* obdobne, ako sa navzájom líši niektorá iná dvojica foném v slovenskom zvukovom systéme (napr. *p* — *b*, *s* — *z* ap.). Spoluhlásky *f*, *v* sú síce obidve labiálne, ale to nie je ich specifická vlastnosť, pretože okrem *f*, *v* jestvujú aj iné labiály. Pritom je *f* spiranta, kým *v* má skôr charakter hlásky záverovej (porov. vyššie!). Bilabiálne *w*, ktoré je fakultatívnym variantom fonémy *v*, líši sa opäť od labiodentálnej spiranty *f* svojou bilabiálnosťou. Protiklad hlasnosti medzi *f* a *v* v slovenčine nejestvuje, pretože — ako ukazuje výslovnosť — slovenčina má nielen hlasné, ale aj nehlasné *v*, resp. *w*, a nielen *f* bez hlasu, ale aj *f* s hlasom (porov. vyššie pozn. 9!).

Disjunktívny pomer foném *f* — *v* sa nám javí konečne už

---

[18] Iba prepínaním výslovnosti bilabiálneho *w* vzniká v niektorých polohách *μ* (neslabičné *u*). Táto strojená výslovnosť je charakteristická najmä pre príslušníkov iných nárečí než stredoslovenských, keď sa nútia do výslovnosti bilabiálneho *w*, ktoré z rodného nárečia nepoznajú. Takúto výslovnosť nemožno pokladať za ortoepickú práve pre jej „príznakovosť" (nápadnosť). Známkou ortoepickej výslovnosti je „bezpríznakovosť".

[19] Porov. *Projet de la terminologie phonologique standardisée*, TCLP IV, Praha 1931, str. 314.

v ich používaní. Fonéma *v* sa vyskytuje temer vo všetkých polohách v slove a jej výskyt je veľmi častý. Naproti tomu fonéma *f* sa vyskytuje veľkou väčšinou len v slovách cudzieho pôvodu (*fara, fialka, farba, trafiť*) alebo vo výrazoch onomatopoických a expresívnych (*fúkať, fuj*) a aj tu je výskyt *f* obmedzený na isté polohy. Je len veľmi málo intelektuálnych domácich slov, v ktorých sa vyskytuje fonéma *f*. Spomínam si iba na výrazy *dúfať, zúfať* (v ktorých *f* vzniklo z pôvodnej skupiny *pv: -u-pvati*) a na slovo *fták* (v ktorom skupina *ft* nevznikla pravdepodobne z *vt*, ale rovno z *pt: pták*.[20] Je teda fonéma *f* v slovenskom fonematickom systéme vôbec sekundárna.

Predsa však treba fonému *f* pokladať za jednotku slovenského fonematického systému, pretože sa dnes už vôbec necíti cudzí pôvod mnohých slov, v ktorých sa táto fonéma vyskytuje (*fara, farba, trafiť, fialka, kefa* a mn. i.), a *f* tu má distinktívnu (rozlišovaciu) schopnosť. Porov. významové rozdiely *p r i f a r e n á obec — p r i v a r e n á káva, f r a k — v r a k, d ú f a ť — (n a)d ú v a ť, z ú f a ť — (v y)z ú v a ť.*

Ostáva posledná otázka, ako zaradiť fonému *f* do slovenského fonematického systému. Nie je to spoluhláska „párová", pretože k nej nejestvuje korelačný protikladný člen. Výskyt hlasného *f* (porov. pozn. 9!) ako kombinatórneho variantu tejto fonémy, t. j. neutrálnosť *f* čo do hlasnosti, zvádza k predpokladu, že *f* v slovenskom fonematickom systéme patrí do radu tzv. neutrálnych foném, t. j. do toho istého radu ako *j, l, (ľ), m, n, ň, r, v*. Tomu však odporuje soskupovanie fonémy *f* s ostatnými fonémami. Všetky neutrály sa môžu soskupovať v rámci slova aj s príznakovými aj s bezpríznakovými členmi korelácie hlasnosti.[21] Pri *f* jestvuje táto možnosť len na rozhraní slov (kde sa *f* môže stať hlasné). V rámci slova môže sa *f* soskupovať len s bezpríznakovými členmi korelácie hlasnosti (so spoluhláskami nehlasnými) alebo s neutrálami a samozrejme aj so samohláskami.

[20] Slovenčina nepozná na začiatku slova skupinu *pt*. (Porov. sloveso *pýtať sa* oproti čes. *ptáti se!)* Aj vnútri slova dodáva táto skupina výrazom (sú to zväčša slovesá) značnej *expresívnosti*. Porov. výrazy *deptať, reptať, šeptať, čaptavý, lopta!* O výslovnosti *fták* porov. vyššie pozn. 16!

Poznámka. — V bánovskom nárečí za spisovné *lopta* je *lobda;* v tomto slove skupina *-pt-* vo výslovnosti robí isté ťažkosti. — Redaktor Anton Jánošík.

Poznámka autora. — Podľa môjho presvedčenia nejde o nijakě ťažkosti pri výslovnosti, ale o vplyv maďarského *labda*.

[21] Porov. v m o j e j štúdii o výslovnosti a pravopise niektorých spoluhláskových skupín v slovenčine, SR X, 1943, str. 199 n.

Kombinačné schopnosti fonémy *f* ukazujú, že táto fonéma zaujíma v slovenskom fonematickom systéme osamotené miesto, že ju nemožno združiť s niektorou inou fonémou do nejakej skupiny. Toto izolované postavenie fonémy *f* v slovenskom fonematickom systéme vôbec neprekvapuje, pretože ide o fonému cudzieho pôvodu.

A tak systém slovenských spoluhlások možno nateraz zachytiť takouto schémou:

1. Spoluhlásky *korelačné* (korelácia hlasnosti) čiže *párové:*
a) záverové: *p, t, ť, k,* b) „polozáverové": *c, č,*
b, d, ď, g *ʒ (dz), ǯ (dž)*
c) úžinové: *s, š, z (ch),*
z, ž, h.

2. Spoluhlásky *neutrálne* čo do hlasnosti čiže *nepárové* („jedinečné"): a) nenosové: *v, l, (ľ), r, j* b) nosové: *m, n, ň.*

3. Izolované: *f.*

Ján Chripko:

INTERJEKCIE KONSONANTICKO-VOKALICKÉ.

(Dokončenie.)

Ba — citová interjekcia, často užívaná ako interjekcia logická. Vyjadruje údiv: Spoľahnite sa bezpečne na mňa v tejto veci. Potom, — sníži hlas, — niečo by som azda už i mal... — *Ba!?* — zvedavá je pani (Rázus, Krčm. kráľ 230). Tu má vetnú platnosť, ale užíva sa i v spojení, kde nemá vetnej platnosti. Stáva sa samostatnou vetnou časťou vety nasledujúcej. Niekedy ťažko posúdiť, či ide ešte o vetnú platnosť, alebo nie. Tak:... Chcú sa už povyšovať nad nami, ale ono môže sa to i zvrtnúť — ó, môže!" „*Ba,* ženy — ja povedám, že sa čosi stane!..." (Kuk. VII[3], 40). Zreteľnejšiu vetnú neplatnosť má v týchto príkladoch: "A či sa lov dobre darí?" — „*Ba nedobre,* veru; Rybky sa len pohrávajú, / A vňady neberú." — „*Ba mne,* tuším, dobré nebo / Dnes dobrý deň dalo..." (Chalupka, Spevy 54), „*Ba* čo povie Mišo?" dumá. „Otvori ten ústa, kde sa tak nenazdajky beriem." (Kuk. VI[3], 8), A že rychtárka tak brojí proti nim, oborila sa na ňu. „*Ba* čo vás to posadlo takto nič po nič!" vykríkla náružive (Kuk. VII[3], 139).

bah — citová interjekcia. Súvisí asi s *ba*-(h). Vyjadruje *hnev: „Bah!* To už neznesiem, ešte sa i smoklí senílny somár!" zavrčal Dr. Milanec (Vaj. X, 226). Interjekcia *ba* čo do straty vetnej platnosti je blízkou interjekcii *no.*

ba pri údive: Že rychtár? že vraj boženík? *Bá!* — krem

gazdinej tu ver' nik sa nevyzná, nie, prisámboh (Hviezd. I[3], 105).

Impulzívne interjekcie s dominantou f. Spoluhláska *f* v praslovanskom jazyku vyskytovala sa leda v interjekciách. Z nich, z ich odvodenín a zväčša zo slov cudzích dostala sa i do dnešnej slovenčiny. Táto okolnosť nasvedčuje, že musíme vidieť rozdiel medzi oblasťou slov normálnych a oblasťou slov interjekcionálnych. V slovenskom slove z oblasti normálnej máme *f* iba asimilované, ale jeho grafému zostáva *v* (labiodentálne i bilabiálne).

fí — vyjadruje *odpor* i *hnev.* Najčastejšie oboje naraz: *„Fí* šľak ťa trafil!" *„Fí,* to je hnus!" Stanislav uvádza reduplikované *fifi:* 1. výkrik v extázii, 2. vo význame ‚nič': *dostaneš fifi!* (Lipt. nárečia 461).

fuj — rovnako pri pocite hnusu, spojenom s káraním: „. . . *Fuj,* keď sa nehanbíš taký chodiť ako lipa! . . ." (Kuk. I[4], 40); vyjadruje tiež:

okríknutie: „Fuj, starý pes: i ty začni zavýjať, i ty! Iba to chýba . . ." (Kuk. VI[3], 81);

odpor a neľúbosť: „To je sprosté, že mňa bude čakať Aničkа. Čo urobiť? Musím sa jej striasť. *Fuj,* to je sprosté. Čo ja robiť?" (Kuk. VIII[2], 161);

fyzicky nepríjemný pocit: „Fuj, to je horké!" *„Fuj,* to je zima!" (Šťavník).

Stanislav pre pocit horúčosti pri popálení zaznamenáva *heš: heš,* to je horúce! (Lipt. nárečia 460). *Heš* je vraj i pri popálení. U Hviezdoslava je *huš!*

Východoslovenské *phí* a *phuj* v tom istom význame ako *fí* a *fuj* musíme chápať ako zintenzívnené *fí, fuj.* Je to len obmena *f,* ktorá vznikla z potreby väčšej expresivity, nakoľko *ph* sa cíti oveľa expresívnejšie (intenzívnejšie). Vyjadrujú *odpor s nadávkou: „Phí,* že še ňehambiš!" *„Phuj,* ti (ty) ňehambľivicoó!" (Štiavnik).

uf — výraz nepríjemného pocitu: „. . . Horúčava je — *uf . . ." . . . „. . . Uf* — bolo by v takýto čas lepšie do vody . . ." (Kuk. XIV, 135), „. . . poukrýval mlynár svojho hosťa, ktorý bol zohriaty ako v kúpeli, sperlil sa pot na jeho čele a oddychoval: *„Uf uf!"* (Kuk. VIII[2], 70).

Kto verí v hláskovú symboliku, práve ju má tu podloženú konsonantom *f,* o ktorom sa učí, že sprevádza úsilie dostať sa von.

pah — je pravdepodobne variantom *bah.* Vyjadruje *nesúhlas so smiechom:* „Len sa poriadne zaľúb, bude po Miesiže-

zovi!" *„Pah!* Takú hlúposť neurobím..." (Vaj. X, 268, vyd. Bežo).

óvi — rovnako:

pri údive: „Nuž ste tu. *Óvi, óvi";*

pri zarazení: „... A vaša kdeže je? Znám ju dobre." Rychtár si pomyslel: „Hľaďteže, ľudia boží, akých vám má moja žena známych! *Óvi-óvi!"* A pánovi odpovedal: „Moja? Hm, niekde bude vo dvore. Nuž a kde ste sa s ňou soznámili?" (Kuk. XII², 151);

pri výsmechu s výčitkou: „Óvi, óvi! Len načo sa mu žalovať? Načo — načo?" „Veď načo! I ja želiem. Radšej keby bola onemela!..." (Kuk. I⁴, 52).

Kombinácie s ť ako interjekcie citové:

tí v prekvapení: Ani nezbadajú, ako ujde čas. Odrazu však, keď fabriky zatrúbia na olovrant — joj, čo je to?... *Tí* — zmrzne Maroš, zblednúc celý. — Škola bola. (Rázus, Maroško¹ 101), Tu zhíknu... — *Tí* — skrížia oči, — koho my tu máme?! (Rázus, Bača 205);

v hneve: — *Tí* kristubohuotcuprisám, — udre... na stôl, až poháriky zarinčia, — také niečo!... Veď ja tomu ukážem, nech sa len vrátim! (Krčm. kráľ 130), *Tí!* — skočí Jánošík a zazvŕta valaškou. — My a poddať sa? To nie! (Maroško² 190).

Tíha — v prekvapení: V jeseni sa Peter stratil. Nikomu nič nepovedal, a nebolo ho! Iba pán majster zhíkol na druhý deň prekvapený. — *Tí-ha!*... Potvora... celé dve stovky s ním utiekly! (Gabaj, Z chlapčeka vojak 114).

Tíha — u Hviezdoslava *ťuha: „Ťuha!"* poskákali s ležiska ani svižká zpruha (I³, 254).

Ťhú — pri údive: „Ťhú! bysťu Bohu, nuž veď sa to z Vážskej!" skríkol (Čajak, Pred olt. 47).

Ťáj — rovnako vyjadruje:

údiv: Tam som ti stál, keď hrnie z húšťavy (jeleň)... Hlava, *ťaj,* to krása! (Rázus, Bača 36), Pribyš otvoril úle, a oba boly prázdne. Švagre — *ťáj* — uletely!" skríkol Haluška (Kuk. VII³, 26);

strach v dobrej nálade: „...Ťaj, čo ja budem robiť! Všetko prischne na mne." (bojí sa ženy opilý) (Kuk. VIII², 177), „...Čo mne periny? Ale ja do nich liezť — ja? *Ťáj,* ale som ja papľuh?" (Kuk. VIII², 173).

Ťajaj — pri údive: „A kdeže bol?" *„Ťajaj,* kmotrička, bolo to až na krajsvete pri samučičkej Trantárii..." (Kuk. III², 222). Na východnom Slovensku je len *hajaj,* nie *ťajaj.*

Dosiaľ sme uvádzali interjekcie, ktoré produkuje človek.

Okrem nich existujú ešte interjekcie impulzívne, ktoré majú zvukovú i hláskovú obdobu vo zvukoch zvieracích alebo prírodných. Tieto zvuky, dnes grafematicky shodné, maly i majú samostatné sémantémy. Ich shoda väzí v podobnosti nejakého zvuku, ktorý je vydávaný človekom, živočuchom i prírodou. Tak všetky tri ríše reprezentuje interjekcia *hu, huú.* Napríklad o človeku: *„Hu* — zima! Prichodia mrazy (Jílemnický, Vít. pád 24).

Ako vidieť, je to čistá interjekcia senzitívna, ktorá vyjadruje nepríjemný fyzický pocit: Nejdete? My vám ukážeme cestu! Jano — kmitne sa palica vo vzduchu, — poďme na nich!! *Hu-ú-ú!!* — *Hu-ú-ú!!* — vykríknu obaja (Deti chcú ísť biť druhé deti.) (Rázus, Maroško[1] 73). Tu táto interjekcia je impulzívno-imperatívnou. V obidvoch prípadoch má vetnú platnosť. O ostatných sémantémoch, hláskove shodných, pri inej príležitosti.

huj — ako zvolanie:

pri úteku: Kto zabije ho — priateľ a či sok? — Nie!... Úbočím sa pustí vozvysok, kde z divokých skál hradba iste hojná... — *Huj,* ta sa *huj!* (Rázus, Bača 43);

pri údive: „Kde som bol? Hja, ešte len idem, do Otruboviec, na krštenie". *„Huj,* to je veru obďaleč! Ako len môžete tam mať známeho, tak ďaleko..." (Kuk. XI[2], 137).

h v interjekcii *hu* i *huj* je pôvodu interjekcionálneho a geneticky nestotožňuje sa s naším novým *h* v oblasti slov normálnych *(noha).*

K iným interjekciám, ktoré patria k dvom i trom rozličným kategóriám, patrí ešte *hop!* Je intelektívna i reprezentatívna i imperatívna:

a) *intelektívna: Hop,* — udre si do dlaní, — už to mám! (Rázus, Krčm. kráľ 117), *„Hop,* zabudla som čosi", a Julka zohla sa na kraj chodníka a odtrhla kvitnúci bodliak. „Daj, podperím ťa..." (Kuk. VIII[2], 110). Pri tejto interjekcii hnutie vysle je veľmi malé. Je preto intelektívna interjekcia par excelence;

b) *reprezentatívna:* — *Hop!...* Muška mladá na vlákno sadá, skok sem ta... (Rázus, Šípy duše 89);

c) *imperatívna:* No, skoč! *Hop!* (úzus).

Interjekcie často sa delievajú na subjektívne a objektívne. Na to, že medzi nimi niet presnejšej hranice, ako jej niet ani medzi oblasťou emocionálnou a nocionálnou, ukázali sme práve na posledných príkladoch.

Václav Polák:

K PROBLÉMU VPLYVU SLOVENČINY NA ČEŠTINU.

(Pokračovanie.)

V Čechách v tomto čase zásluhou básnickej školy Jungmannovej utvára sa nový spisovný jazyk český, najmä jazyk básnický. Najdôležitejším znakom tohto nového českého jazyka pri jeho lexikálnej reorganizácii bola snaha zbaviť češtinu cudzieho vplyvu, najmä germanizmov vo sfére lexikálnej. Takto treba chápať vznik termínov, ako *čaj, káva, líh, hláska, čtverec* atď., ako som na to upozornil vo svojich článkoch v Našej řeči. V tomto smysle formuloval aj Jungmann svoju požiadavku o obohacovaní češtiny vypožičanými slovami zo slovanských jazykov, ako som ju už bol citoval. Najbližšie tu stála naozaj slovenčina so svojím lexikálnym bohatstvom dialektickým, z ktorého mohli českí autori čerpať viacej ako z iných slovanských jazykov.

Príkladom predchádza Jungmann. Medzi jeho slovakizmami možno čítať slová, ako: *bočan** v preklade Ataly (1805, str. 31), Miltonovho Ztrac. rája z r. 1811 (2, str. 27); *dřík* v Slovesnosti (1820, str. 330b): *Torso (ital.) nevlastně trúp nebo dřík t. tělo statue, kteréž hlava, nohy a ruce scházejí; pleso* v Kroku (I. 1, 1821, str. 20) súčasne s Kollárom (viď predtým); *zástava* v preklade Ztrac. rája (1, 1811, str. 248): *Deset tisíc tisíců tu* [v nebi] *znamení, praporců a zástav* s poznámkou na konci knihy (2, str. 306), kde vysvetľuje slovo zástava ako ‚žerď, tyč, korouhev (Standarte)'; *znak* tiež v preklade Miltona (1, str. 227): *v znak chvály jeho* [boží] *chvějte se* [sosny] s vysvetlením (2, str. 207) *‚znak sl. znamení'* atď. Okrem týchto slov J. Jungmann v preklade Ztrac. rája J. Miltona (1811 vo 2 dieloch) priznáva slovenský ráz v Poznamenání slov pozatmělejších (2, str. 298—307) aj slovu *hrad* vo význame ‚krupobití', sl. *grad* od lat. *grando* okrem citovaného slova *znak,* ale ako slovakizmus neuvádza slovo *znak.*

Z týchto slov nie je istý len slovenský pôvod slova *bočan.* Berneker[28] uvádza, že slovo *bocian* (v češtine v tejto forme sa vyskytuje len u B. Němcovej — Živa 1859, Kraje a lesy na

* V spisovnej slovenčine je *bocian.* Tvar *bočan* (s krátkym *a*) uvádza z literárnych prameňov (J. K. Grossinger: Ornitologia sive Historia avium Hungariae; A. Kralovanszky: Naturalis historiae compedium, quod in usum suarum praelectionum conscripsit, 1795) Oskár Ferianc vo svojej práci Slovenské ornitologické názvoslovie, Matica 1941, str. 82. Pravdepodobne bude to aj tvar nárečový. — *Red.*

[28] Slav. etymol. Wörterbuch 78.

Zvolensku, vo vyd. Vlčkovom, Sp. 10, str. 343: *Na Hroně viděti takć bociaňa, černého čápa, a více ještě vodních ptáků)* podobne belor. *bućań* je z poľ. *bocian*, dial. *bocan, bociuń, bocek, bociek, bociąg, bocoń, bosiek, bucień, boczoń.*[29] Pri českom *bočan*[30] je dôležité, že sa vyskytuje aj u Veleslavína, Silva qvadrilingvis z r. 1598, str. 171: *cžáp, bočán, ssatan;* Nomenclator qvadrilingvis z r. 1598, str. 198: *cžáp, bočán, ssatan — Ciconia, Storck*(!), aj v Rohnovom Nomenclatore z r. 1764, str. 107: *Cžáp, Bočan, ssatan. Ciconia, -ae f.* Ide teda hádam v tomto prípade o slovo, ktoré v priebehu minulého storočia ustúpilo z českej rečovej oblasti, ale sa dosiaľ udržalo na Slovensku ako v oblasti, ktorá archaizuje, ako sa dá súdiť aj z dokladov nášho materiálu. Vyskytuje sa totiž dosť často ešte začiatkom tamtoho storočia vo forme *bočán* i *bočan;* okrem dokladov z Jungmanna mám poruke doklady z Puchmajera, V. R. Krameria, Raymana, Čelakovského, F. Šíra; neskoršie sú len doklady z autorov Slovákov: Kollára (Slávy dcera, zn. 146; Cestopis I, 1843, str. 183; Cestopis II, str. 185) aj P. J. Šafárika (Čas. čes. mus. XXI, 1847, str. 50), ktorí poznali slovo naozaj z domova.* Doklady z Heyduka (Cymbál a h. 1876, str. 376) sú isteže prejavom vplyvu slovenskej slovnej zásoby na jazyk básnikov.

Slovenský pôvod slova *dřík*[31] zo slovenského *driek* zaručuje nielen existencia slov *driek, driečny* (Šafárik uvádza *dřičný*, porov. predtým popri iných Šafárikových slovakizmoch), ale aj doklady zo slovenských autorov, napr.: *Mnohé* [ženy] *nechtějí od nosení životků se zdržeti, aby po porodu veliký život neměly, ale suptylný(!) a tenký driek zachovaly* — Cherney[32], Steidel, Zpr. o kunštu babském, 1778, str. 34; *tělo téměř u všech zvírat záleží z hlávy, dříku a audů* — Bartolomeides, Hist. přir. 1798, str. 24; *Byl* [*had*] *čtyři sáhy dlouhý, a tak tlustý jako silného muže život* (*dřík*) — Palkovič, Týdenník 1812, str. 35. Porov. iné doklady: J. Kollár, Rozpr. o jm. 1830, str. 214; Hronka I, 1836, str. 61. Vo význame, ktorý mu dal Jungmann v Slovesnosti (porov. predtým) tělo statue, kteréž hlava, nohy a ruce scházejí' (porov. aj K. Svoboda, Školka 1839, str. 126: *Tělo bez končetin jmenuje se trup čili drauk* [*dřík*]; Heyduk, Cymbál a h. 1876, str. 377 v Slov-

[29] Brückner, Slow. etymol. jęz. pol., str. 33.

[30] Za české ho má rovnako Kollár, Cestopis I. 1843, str. 183.

* V Turci, zkade pochodí Ján Kollár, je známy nárečový tvar *bociaň*. — *Red.*

[31] Porov. Berneker, Slav. etymol. Wörterbuch 223; Jungmann, Slov. I, 477; Palkovič, Slov. I, 251.

[32] Jugmann, Hist.[2], str. 569: Slovák (zaiste: Černej), prekladal.

níčku: *dřík, tělo až k pasu;* B. Němcová, z Uher, 1. vyd. 1863, vo vyd. Vlčkovom, Sp. 10, str. 11: *driek* [*dřík, pás, život*], *tělo driečne, pěkného těla*), žije ďalej v českej literatúre, napr.:

Lépe trpět na čas, ano utít oud, aby dřík se uhojil a zachoval, nežli nechat tělo zmrtvět dokona — Macháček, Záviš 1846, str. 172;

Víťazko dlouho se jich neptal, rozdrvil vrata, vešel do hradu a šarkany porúbal, jich drieky přes zeď vyházel a potom teprv šel se projít po hradě — B. Němcová, Slov. poh. a pověsti II, Praha, Kober, str. 128;

Netřeba nám rozbírati podrobně vnady její [sochy Venuše Miloské], *ušlechtilou lepotu hrudi, mohútnosť dříku spojenou s vláčností a ztepilostí* — Rieger v Kytici 1859, str. 68.

V tom istom význame sa vyskytuje aj v dokladoch zo Sušila (Anthol. 1861, str. 29, 136), Malého (Shakespeare, Jindř. 1862, str. 60), Mejsnara (Hom. Odys. 1873, str. 181), Kosinu (Hov. Olymp. 1879, str. 47), Čecha (Václav z Mich. 1882, str. 110; Pravda 1886, str. 53; Brouček do měs. 1888, str. 29), Vrchlického (Verdaguer, Atlantis, str. 51) atď. Vo všetkých spojeniach má predovšetkým knižný charakter, ktorý sa javí najviac, keď sa hovorí napr. o *drieku stĺpu,* napr. u Zeyera, Karol. epop., Sp. 19, str. 539: *A z hlatí do výše se pnuly sloupů dříky ztepilé a měly stromů krásné podoby,* porov. aj Mikovec, Starop. a pam. 1, 1860, str. 31a; Heyduk, Dřevor. 1882, str. 96; Atheneum I, 1884, str. 53a (M. Tyrš); K. Šelepa, Lumír 1932, str. 137 atď. Z toho významu treba vyjsť i pre pochop významu v doklade z Drdu (Živá voda 1942, str. 45): *V slabounkém stříbrném skle dříků* [svícnu] *plály odrazy plamínků.* Súvisí s ním i význam ‚truncus — kmeň stromu', s ktorým sa stretáme u Sušila (Anthol. 1861, str. 64); Heyduka (Les. kvítí 1873, str. 93); Holečka (Čern. pov. 2, 1881, str. 26), Krásnohorskej (Rozpomínky, 1896, str. 38); Machara (Pod sluncem ital. 1918, str. 187) atď. alebo *dřík lodi* u Sušila (l. c. str. 284), Rokytu (Jadr. dojmy 1915, str. 59). Napokon nadobúda aj akéhosi abstraktného odtienku v spojeniach, ako u Boreckého (Zpěvy živ. 1892, str. 34): *Hned život sloupne tě až v dřík, když chvíli do květů tě halí* alebo u S. Boušku (Pietas, 1897, str. 123): *Květ tisícerý vytrysk z její* [květiny] *dříků a vůni bájnou bílé květy dštíly.* Tu je naozaj dokladom pre našu mienku, že *dřík* nadobudol v českom jazyku básnickom práva domovského, keďže je takým častým tvárnym prostriedkom pre českého básnika.

Jungmann v Slovníku pozná aj pre toto slovo význam ‚šnerovačka, Schnürbrust', ktorý poznám dosiaľ len zo slovníkových dokladov u Dobrovského (Deutsch-böhm. Wörterb. II, 182). V našom materiále sa nevyskytuje. Ostatné významové

odtienky, citované Jungmannom, sú slovenské, nevyskytujú sa v češtine a vychodia z Palkoviča ako zo svojho prameňa.

Slovo *zástava* je v češtine naozaj rovnako pôvodu slovenského. Pre to svedčia doklady u D. Krmana, Semiana (Mésároš, Kart. 1790, str. 282: *i hned bílou zástavu dal* [správce lodi] *vystaviti*), J. Palkoviča (Výt. art. sněm. 1808, str. 32), O. Braxatorisa (Letop. krup. 1810, str. 63); K. Štúra (Ozvěna Tatry 1844, str. 23); J. M. Hurbana (Svätoplukovci 1845, str. 76), ale aj zmienka K. Kuzmányho v Hronke (1836), keď sa pri riešení otázky ako prekladať lat. *prignus* prihovára, aby Česi prekladali radšej slovom *záloh*, lebo pre Slováka slovo *zástava* znamená vždy len ‚praporec, prapor'. Iná výslovná aj zaujímavá zmienka je u českého romanopisca P. Chocholouška (Jiřina 1846, str. 280), ktorý v poznámke k slovu *zástava* vo vete: *O samotě mi budiž* [stužka] *poslem míru, v rachotu boje zástavou vítězství* vraví: *Slováci jmenují prapor ‚zástavou', i zdálo se mi výraznější užíti zde významu slovenského.* Do módy prišlo toto slovo až v sedemdesiatych rokoch pominutého storočia, lebo predtým sa vyskytuje len u B. Němcovej. Až r. 1863 začína sa častý výskyt v našom materiále ako doklad zdomácnenia, porov. napr.: Jahn, Růženec 1863, str. 82; Janda, Talafús 1864, str. 49; J. V. Frič, Mazepa 1865, str. 48; Neruda, Feuill. 1868 vo vyd. Novotného, Dílo 18, 1925, str. 129; Obr. z ciz. 1872, str. 14, 143; Jirásek, Viktora 1874, str. 31; Heyduk, Cymbál a h. 1876, str. 383; Holeček, Za svob. I, 1878, str. 51; Quis, Třešně 1884, str. 7; Jirásek, Psohlavci 1886 vo Sp. 21, 1912, str. 190; Preissová, Obr. ze Slov. 2, 1886, str. 43; Vrchlický, Profily 1887, str. 54; Moje son. 1893, str. 139; Zeyer, Karol. ep. 1896 v Sp. 19, 1906, str. 266 atď. Osamotený je význam ‚četa': *pozdravil* [Kratinoha] *způsobem a zvykem vojenským zástavu* — H. Jireček, 1853, str. 77; *Vráz jezdců tisíce v zem třasem s koní kleslo, dav pěších zděšených jak náhle úprk divý, v prach klesly zástavy* — F. S. Procházka, Jazyk 1895, str. 36. Bol určený azda vplyvom poľským, kde jestvuje okrem iných významov podobne ako dosiaľ v češtine aj význam ‚wojsko broniące jakiego miejsca' (Słownik jęz. pol.). Aj tu charakteristickým znakom tohoto slova je knižný ráz, vyznačujúci sa predovšetkým ako slovo jazyka básnického, jazyka, ktorý nie je hovorovým.

Pri slove *znak* treba líšiť významový odtienok slova *vznak, znak,* obyčajne v spojení *na znak* v dnešnom jazyku od slova *znak* ‚znamení, Zeichen, Merkmal' (Jungmann, Slov. V, 415, 722), ktoré je slovenským prvkom, a je naozaj najčastejší zo slovakizmov, uvedených Jungmannom do češtiny. Pre slovenský pôvod svedčia doklady:

Proti znakům, které děti od žádosti matek dostávají, a jsou vyrostlé jako jahoda, etc. — Tonsoris, Rada lékařská 1771, str. 137;

Tyto však a takové průby, mohou se předce, při zkušování kamenného neb skalního merku, který žádných tak patrných znaků své dobroty od sebe nedává — Wiegand, Hosp. ruč. knížka 1773, str. 32;

Člověk, kterýž pro svou mdlou paměť potřebuje, aby sobě znak činil — Pongrác, Kreutzberg, Pobož. přemyšlování 1783, str. 163;

Jestli se im [dětem] *... mateřinský znak, oheňpára(!)... zjevují: pilně se varůj (!), aby to s mastnými prostředky nezastavoval* — J. Prokopius, Tyssot, Zpráva o zdr. 1788, str. 292;

Láclav a Geyza již v takové vážnosti u Uhrů jsou, že kdyby jim jen nejmenší znak dali, i hnedby jich k zbouření proti králi přivedli — Semian, Krát. hist. vyps. 1786, I, str. 49;

Co jen koli považuji [křesťan], *a vůkol sebe spatruji (!), jest znak tvé důstojnosti* — S. Čerňanský, Gellert, Náb. pís. 1787, str. 16;

Jestli pak sem (!) někdy, pro lepší smysl, jedno neb druhé slovko k textu přiložil: to sem (!) takovýmto () znakem poznamenal — Semian, Mésároš, Kart. Předml. 1790, str. 5;

A poněvadž znakové patrni jsou, ... starodávná cyrkev takové spisy o skutcích apoštolů, ... mezi podvržené, falešné, lživé, ošklivé a bezbožné zahodila — Hist. o kněž. pan. 1790, str. 15;

Znak strážce řečený (custos) píše i tlačí se takto:, =, —, klade se — P. Šramko, Čes.-slov. gram. 1805, str. 10.

V tom istom význame jestvuje toto slovo dosiaľ v slovenčine, napr. Kuk. X, 28; Hviezd. IV^2, 16; Kuk. XXI, 159 (podľa výpiskov Zubatého).

Pri tomto slove je naozaj potrebné pripomenúť, že jestvovalo aj v starej češtine. Uvádza ho Klaret vo význame ‚nota' (Gloss. 1617, ale Gloss. 1358 *nota: znamek*) aj ‚titulus' (Gloss. 2459), porov. V. Flajšhans, Klaret a jeho družina 523, kde pripomína: „Zaniklo; nově slovo utvořil v Ztrac, ráji Jg." K tomu viď mienku Zubatého: „Znak asi dial. mor., sloven.; *značiť* zcela běžné na Slovensku." Možno, že tu ide o niečo podobného, čo som konštatoval už raz pri slove *bočan* a čo budem môcť azda zistiť aj o iných slovakizmoch. Ide o slová, ktoré ustúpily z českej jazykovej oblasti a ktoré v novšom čase prenikly zpiatky do češtiny ako slovakizmy.

(Pokračovanie.)

P. P. Zgúth:

NÁREČOVÉ SLOVÁ.

(Turiec II.)

(Pokračovanie.)

gaba hŕbka, hromádka: *Má hodnú gabu peňazí, skoro sa vidá.*

galatuvať shovárať sa: *Dlho do noci galatuvali, aňi spať som ňemųohoų.*

gáňiť zazerať: *Gáňi na mňa, aňi čųo bi som boų ďesať ďeďin vipáľių.*

gašparko blázon: *S každého si iba gašparka robí.*

gazda muž, manžel: *Ten mųoj gazda bi sa ma aňi prstom ňedotkoų.*

gäťeľina ďatelina: *Jano, zaprįahaj, ale chitro, kim ňebuďe pršať, azda ešťe zasucha zvezįeme gäťeľinu!*

gäųdžať plakať: *Ňegäųdži mi toľko za ušima, a čuž uš!*

gebuzina hlúpa reč; nechutne uvarené jedlo: *Stratˇ sa mi z očú, ňebuďem počúvať tvoje gebuzini! Takú gebuzinu bi aňi pes ňeoňuchaų.*

godoľe (pomnož.) knedle: *Dňes buďeme mať na obed godoľe.*

granadírmarš jedlo: fliačky (šifliky) z rezancového cesta s mastnými zemiakmi: *Najedoų som sa granadírmaršu, že ľeďva dícham.*

grg, grgi krk: *Bodaj som bola račej grgi lámala, ako sa za ťeba vidala.*

grgať človeku sa *grgá,* keď má preplnený žalúdok (syn.: *rihať*).

grgnáť úder päsťou do chrbta: *Dostaų som ňeraz od mamki moc grnátoų, keť som ňepočúvaų.*

groše peniaze: *Zišlo bi sa mi viraziť, kebi boľi groše.*

guča hrča: *Udreų sa o roch stola, navrela mu na čeľe guča.*

guľovňica flinta na gule: *Poľovňík ľen guľovňicoų strįeľa na visokú zver.*

gustiózni chutný: *Kto ťi to ušių takú gustióznu vizitku?*

há? vo význame „čo": *Povec, ďe si sa túlaų, há?*

hába (nádavka) naničhodník: *To je hába, maj s ňím pokoj — oklame ťa!*

hadovití vinúci sa ako had: *Pųojďeme do hori hadovitím chodňíkom, a ňje cestoų.*

hádzať frčki zvysoka hovoriť, zahrávať si: *Ňedám si ot ťeba frčki hádzať.*

hajči poľný hájnik: *Hajči naháňaų zloďeja na poli.*

hajde! (citoslovce) napred, hore sa, poďme!

hajduchuvať tancovať odzemok; odslúžiť sa; povrchne, ledabolo konať robotu: *Pozrite ľen, ako hajduchuje — ňečudo, že boų hoňelňíkom! Akože sa vám odhajduchujeme, že ste nám vipomohli? To ňje je porįadna robota — veˇ to ľen tak odhajduchuvaų.*

halaškuvať zaháľať, daromníkovať: *Celí deň ňišt ňerobí, ľen čo halaškuje.*

haravara neporiadok, zavinený mimoriadnou udalosťou.

harcovať mladé kone ani za chvíľu nepostoja, ale ustavične nepokojne preberajú nohami.

hartuvať zelezo zachladiť, zaoceľovať: *Kováč vo voďe studenej hartuje žeravé zelezo.*

harušiť hrešiť, karhať: *Prečo ma harušiš bes príčini, veˇ ťi ja ľen dobre kcem.*

hatlaňina hlúpa reč: *Či sa ťi to kce počúvať také hatlaňini, čųo ňemajú aňi hlavi aňi päti?*

hatľiť sa ísť chvatom: *Cestovateľja sa hatľiľi jeden po druhom do vagónov.*

hegnúť trhnúť: *Tag ma heglo, keď som viďeų, že si spadla.*

hičkať, rozhičkať maznať, rozmaznať: *Kto hičká ďįeťa, od rozhičkaného sotvá dožije radosťi.*

hit (hyd) nezbedná mládež: *To je hit, táto naša samopašná mládeš!*

hláč hlaváč: *Chlapci vidľičkami chitajú na potoku hláče.*

hľadeť na zadné koľesá žiť rozumne: *Hľaď na zadné koľesá, abi si na starosť ňebedákaų!*

hlava na hlave mnoho: *Bolo tam ľuďi hlava na hlave.*

hľesnúť odvrávať, odvrkovať: *Aňi ňehľesňi, čuš, ľebo ťa ubijem!*

hlobnúť udrieť: *Ak chiťim ten ťįesk, tak ťa hlobňem* (totiž vola).

hlušiť tvrdo robiť: *Hlušíme ot svitu do mraku — a čųo s toho máme!*

hlúpo jesť plané, nemastné: *Keď ňįet omasti, musíme hlúpo jesť.*

hmizľavi šteklivý.

hňįežďiť sa nepokojne ležať, miesiť sa: *Čųo sa toľko hňįežďiš, pomodľi sa a spi!*

hobľuvački (pomnož.) šušlačky: *Potkúrim hobľuvačkami, hňet sa rozhorí a buďe ťeplo v izbe.* (Poznámka: šušlačky hoblíkom nahobľované, stružliny oberučným nožom nastrúhané odpadky.)

hodňe (adv.) mnoho: *Na zhromaždeňi bolo hodňe ľuďi.*

hojná Dora márnotratnica: *S toų maj pokoj, to je taká hojná Dora!*

hoľiča neoperené vtáča: *Keď viberaų hoľičatá, druzg! nohu si zlomių.*

holomrazi tuhá zima, mráz bez snehu: *Ak padnú holomrazi, šetká ozimina vimrzňe.*

hombáľať i *hompáľať* viď: combáľať!

horenos nadutý človek: *Choďi, aňi čųo bi hvįezdi čítaų, ozajsni horenos.*

hovoriť ce' zubi chladno, pohŕdavo: *Len tak ce' zubi som hovorių s ňim, ľebo mu vįacej ňedųoverujem.*

hrešiť karhať: *Budú ma doma hrešiť, ag bi som ňešla do kostola.*

hrįanočka starobou alebo chorobou skľúčená žena i muž: *Len taká hrįanočka je už z ňej.*

hrdluvať sa zápasiť, hrdúsiť sa: *Najprú ľen s parádi, ňeskoršįe začaľi sa už naozaj hrdluvať.*

hrinta strapatá hlava: *Čųo si už raz ňedáš tú hrintu do porįatku; prečo sa ňeučešeš?*

hrisť zubi zastrájať sa: *Zubi hrizįe na mňa, a ňevįem prečo.*

hrozňe (adv.) veľmi: *To je hrozňe dobrí človek.*

hrúza (čísl.) mnoho: *Bolo tam hrúza ľuďi!*

hubová poľįoųka karhanie: *Veru ňeobišįeų bez hubovej poľįoųki.*

hubuvať odvrkovať: *Ňehubuj mi, ľebo nahabeš, že ma buďeš pamätať!*

hučať hnevať: *Ňehuč mi toľko za ušima.*

huj-buj (citosl.) bez rozumu; ľahkomyseľne: *Robí huj-buj, čųo mu na um príďe, na svoju škodu. Žije huj-buj, a ňehľadí na zadné koľesá.*

hujski pásť umrieť: *Naša Aňička šla Pámboškovi hujski pásť.*

hundrať šomrať: *Ňehundri mi toľko poza uši!*

hųoľki nezrelé ovocie: *Ďeťi pojedľi hųoľki, dostaľi červįenku.*

húpať (sa) noriť sa do močaristej pôdy; hojdať sa: *Ňechoď za mnoų, tu sa uš pųoda húpa podo mnoų. Kamaráťi dvaja spolu húpaľi sa hore-dolu.*

husi pásť byť roveň, kamarátiť sa: *Ti si mňe ňįe roveň, ja som s ťeboų husi ňepásoų.*

hutlať, pohutlať sa rezať, porezať sa: *Čųo si robių, keď si sa pohutlaų?*

hvįezdi sa čisťįa padajú: *Hvįezdi sa čisťįa, buďe pekňe.*

chalbať sa krkvať sa: *Od veľkej*

roboti chalbe sa mi košeľa na chrpťe.

chamriť hmýriť, liezť: *Ki parom mi chamrí po chrpťe?*

chamtať sa ponáhľať sa: *Čuo sa toľme chamtáš, veď zajtra svitňe deň!*

chiľaví nachýlený: *Čuo choďíš taki chiľaví pomedzi svet?*

chitiť sa za pasi pasovať sa: *Šeci boľi valasi, iba jeden kompan, chiťiľi sa za pasi, mikaľi sa semtam.*

chitľjanka zrádnik: *Chitľjanka ho metala, ňemuohľi zme mu zubi rozkrjačiť.*

chiťiť sa za nos hanbiť sa: *Ipse, vťip sa, za nos chiť sa!*

chižka chalupka; drótené zapínadlo z chyžky a háčika; z nekresaných brván sostavený srub, naplnený skálím. (V Liptove: vodná stavba, hať.)

chľeboví prívetivý, láskavý: *Čuo sa máš onačiť, ľen choť smelo, to sa chľeboví pán, poraďja ťi.*

chľeptať jesť napochytre riedke jedlo: *I keď ťi je naponáhľe, ňemusíš preto chľeptať.*

choďiť ako zo škatuľki čisto, vyfintene: *Toto ďjoučа sa každému páči, ľebo choďí ako zo škatuľki.*

choďiť z ovisnutím nosom byť mrzutým, smutným: *Čuo ťa hrizje, že choďíš z ovisnutím nosom?*

chrapšťať vrždať: *Keď je tuhá zima, chrapšťí sňach pod nohami.*

chrústať tvrdé veci hrýzť, chrúmať: *Ňechrústaj cukríki, ľebo si pokazíš zubi!*

chumaj hlupák: *Ďe som ľen rozum poďela, že som si živuot s takím chumajom zvjazala.*

chvachol chlp papieru: *Vezňi chvachol papjeru a potkúr do pece!*

iluminovaní podnapitý: *Prišjeu zo šenku iluminovaní, že ňevládau na jednom mjesťe dlkšje postáť.*

invituvať zvať, pozvať: *Či ma buďeš invituvať, či ňje, ja ťi príďem blahoželať na mena.*

ísť ňevádzaní bez výsledku: *Prišjeu ma prosiť, abi som ho zratuvau, ale išjeu ňevádzaní, ľebo ma už vjac razí(!) oklamau.*

ísť poruke pomáhať: *Sľubujem, že ťi f tej veci puojďem poruke.*

ísť za ňjekoho vydať sa: *Veru bi som ňebola šla zaňho, kebi mi boľi mamka žiľi.*

jaľec ryba: *V Turci sa také jaľce aňi ruka.*

jamka pupok: *Boľi ma voľačo tuto, okolo jamki.*

jedním vrzom odrazu: *Poďme jedním vrzom, abi zme moc ťepla ňevivrázďiľi.*

jesť kašu málo vedieť: *Ňjetra Cigánka vjac vje ako kašu jesť: vje čariť.*

jesť z ruki povoľným byť, poddať sa žene na milosť a nemilosť: *Bou ďivok, ale skrotou, už i z ruki je.*

je ťi mi tu, bože spojenie, ktorým sa znevažuje, zľahčuje: *Je ťi mi tu, bože, za pána, ako bi zme aňi ňeveďeľi, ďe sa vikotúľiu!*

kabela kapsa: *Zahoďiu kabelu na pľece a fľintu na druhé a hibaj! do hori poľuvať.*

Kačina svadba starosť: *Už je po Kačinej svadbe.*

kálaňički nakálané triesočky na podpaľovanie.

kaľičiť, dokaľičiť raniť, mrzačiť: *Prišjeu z vojni dokaľičení.*

kämeňica dom z kameňa postavený: *Tu naproťi, f tej kämeňici je škola. V ľeťe je ľepšje bívať f kämeňici.*

káňiť sa vadiť sa: *Ňebuďeš sa so mnou káňiť, ja to ľepšje vjem.*

kantri suché dni, pôsty v rím.-kat. cirkvi: *Veď ja tomu kantri vidusím.*

kára trest; druh vozíka: *Božja kára ňemiňje ťoho, kto boluje. Dobrá tomu kára, kto ňemá voza.*

kasiruvať zrušiť: *Pre mali počet obivaťeľou kasiruvali okres.*

kaviruvať ručiť: *Ja za ťeba kedi-*

koľvek kavirujem, ľebo vjem, že si statoční.

käďečina ledačina (od kadečo = ledačo): *Terajší chľjcp je iba taká käďečina.*

käľabní driečny, obratný: *Náš ňanka museľi biť veru käľabní mládeňec, keď sa ešťe i teras taki krepki.*

käroš strapáň i strapaňa: *Choďíš ako käroš pomedzi svet, veď ťa ľuďja ohovorja.*

kďekäďe (adv.) všelikde: *Túlaj sa kďekäďe po sveťe.*

kefnúť udrieť: *No ľen poď, že ťa kefňem!*

kelňa murárska varecha: *Na prví úďer zvona o dvanástej odhoďí murár kelňu i z maltoj.*

kjar okľuka: *Ľen choťe timto kjarom okolo hori a príďeťe do mesta!*

kicka úder na dlaň: *Pán učiteľ mi daľi kicku na ruku.*

kickať, roskickať hádzať, rozhádzať: *Aňi to ňezje, ľen čo ňemilobohu po zemi kická a roskická.*

kicnúť udrieť: *Ňeber to do ruki, ľebo ťa kicňem po ňej! Kicľi sa hlavami, obom navrela hrča.*

kicoň nemotorný človek: *To je ľen taký kicoň, ďe ho strčíš, tam stoji.*

kiďoň nemotorný, ťarbavý chlap (viď: kicoň!)

kichať nedbať: *Kichať na takú robotu. Vikícham sa na to.*

klada hrubý kus dreva: *Keď sa prisošíme, kladu odvaľíme.*

kľaknúť uľahnúť: *Ňebodaj preto mi kľaklo cesto, že bolo f kuchiňi zima.*

kľampa figliarska žena i dievča: *Taká kľampa sa na každom jazikom popasje.*

klego nemotorný: *Hodní chlapec bi boj z ňeho, kebi ňeboj taki klego.*

kľekotiť, zakľekotiť sa zahovoriť sa: *Zakľekotiľi sa idúcki na staňicu, že ňestačiľi vimeňiť si ľistok, visadľi bez ňeho, a zaplaťiľi pokutu — veru tak.*

kľen ryba i strom: *V našich potokoch bolo kedisi hodňe kľenoj.*

kľepotať zvuk vo mlyne: *Mľin ľen ftedi kľepoce, keď má mľinár nadostač vodi.*

kľješťe (pomnožné) pijak (cudzopasník na ovciach a srnčej zveri): *Naše ojce trápja celé ľeto kľješťe.*

kľipkať žmúriť: *Kľipkajú ťi oči, choť spať!*

kľistí vodnatý (nie: sypký): *V hľinačke uroďja sa običajňe kľisié, midlovej chuťi zemjaki.*

klopota oštara, nemilá robota: *Buďem mať s ňou klopotu, kím hu g dačomu priveďjem.*

klovaťina hlinačka: *V daždivom počasi, najmä f klovaťiňe, hňijú zemjaki.*

klpčiť sa biť sa v klbku: *Sprvu ľen zo žartu, ňeskoršje klpčiľi sa naozaj.*

klska zamrznutá voda, ľad na kĺzanie: *Hibajťe sem, kamaráťi, tu je klska, poťeťíme aňi vjetor!*

kľukaňa palica s ohnutou rukoväťou: *Ňech ňemám kľukaňu, sotvá sa obráňim pret psom.*

kocprt krátka bočná zbraň, bodák, dýka; malý chlapec: *Vojaci nosja na boku ľen taki kocprt. Ujďi s cesti, ti kocprt!*

koch komín; nákyp: *U našich susedoj počalo horeť, sadza sa chiťila f kochu. Dňes maľi zme na obed rezancoví koch.*

kochňjar kominár: *Ňech svet o mňe, čo kce, tára; ja sa vidám za kochňjara.*

koľme nakoľko: *Koľme ma pamäť ňeklame, bolo to tak, ako vravím.*

kolozup popri nevypadnutom zube mliečnom tisne sa von, vyrastá krivý zub; deti recitujú: *Miš, miš, daj mi zup a ja ťi dám kolozup;* chcú ho zameniť za riadny a pospolu zahodia mliečny zub za chrbát.

komótny pohodlný: *Naša ňevesta bola bi ešťe ta, ľen je trochu komótna.*

komput vyúčtovanie, porátanie: *Kediže spravíme komput, čyo sťe nám boľi robiť?*

kondál koštiaľ: *Len samích kondálou mi ten mäsįar naváľaų.*

konope poskonné a matorné, poskonné mužského tvaru, *matorné* ženského tvaru; najprv sa trhajú *poskonné*, a to z vnútra siatiny, lebo včaššie dozrejú, a o niekoľko týždňov *matorné.*

kontramarš jedlo: lohaza s hrachom: *Mi každú sobotu obedúvame kontramarš.*

kontruvať v hudbe druhé husle hrať; v spore niekomu stranu chytať i naprotiveň robiť.

koňuvať ťažko robiť ani kôň: *Človek koňuje vo dňe i v noci, a ňemá s toho ňišt .*

kopcom vrchovato nasypané: *Polovicu zbožįa nameraľi kopcom, druhú štrichom.*

kopčuha kobčah (kôš na zbožie vo mlyne): *Mľin kľepoce nasucho, ag ňįet zrna ƒ kopčuhe.*

kopno (adv.) holá zem bez snehu: *Na ceśťe je uš kopno, ale na poľi je ešťe sňach.*

kotvan nenásytník: *To je taki kotvan: osebe mi dajťe, v hrnci mi ňechajťe, i s vami buďem jesť.*

krajné slovo často užívané slovo: *To je jeho krajné slovo.*

krapňa druh v masti vyprážaného cesta: *Celé dňi seďi ako krapňa bez roboti.*

kraviňec i kravįeňec kravský výkal: *Na lúke je sami kraviňec, kebi ľen veďeų, kto tu pásoų!*

krbáľať sa váľať sa, kotúľať sa: *Krbáľaų sa dolu brehom a — čľup! do potoka.*

krčiť bruchom hladovať: *Račej buďem bruchom krčiť, ako bi maų robiť.*

krčiť nosom prejaviť nespokojnosť: *Nosom krčių, ke' som ho núkala naším chľebom.*

krchkať chorľavieť, *vikrchkať sa* ozdravieť. A. *Stričko, ako sa máťe?* B. *Len tak, krchkám, ktovįe, či sa kedi vikrchkám.*

krchkať upadať na tele: *Veru ja už ľen tak krchkám.*

krcho ľavičiar: *Človek, ktori najračej ľavoų rukoų pracuje, je krcho.*

krįatať sa ťažko chodiť: *Naša starká sa už iba o paľici pobįeďe krįatajú.*

krįepopa priekopa: *Daj pozor, abi si ňespadoų do krįepopi!* (No povedia i *priekopa*).

kríš bieda, trápenie: *Veď je to ľen kríš žiť na sveťe s takím korheľom.*

krkoška stará žena: *Naša starká sa už ľen taká krkoška, ale ešťe žďi nosįa klobúk.*

kros (kroz) pre, o (je i nárečové slovo): *Iďeme k pánu farárovi 'ros* (kroz) *pohrebu* (o pohreb).

krú mu vrela v žilách nahneval sa.

krúťiť sa chodiť sem-tam: *Človek sa krúťi po stáňi* (po dome) *ot svitu do mrku — akože bi ňeustaų!*

kuckať sa čkať sa: *Ktože ťa spomína, keď sa ťi kucká?*

kucháriť variť: *Keď ňebolo ženi doma, museų som sám kucháriť.*

kuňiruvať domŕzať: *Ňekuňiruj ma, ľebo ma nahňeváš.*

kurentuvať ohlasovať; stopovať: *Narįaďeňįa kurentujú v úradních novinách. Súd narįaďių kurentuvať defraųdanta.*

kustriť, pokustriť chlpiť: *Vįetor mi pokustrių vlasi.*

kuštrať čuchrať: *S kím si sa to kuštraų, há?*

kúti lúky pri vode, povodňou zaplavené (*strhnúť* skosiť; *obhoďiť sa* poponáhľať sa; *polobeďje* do desiatej): *Ráno pųojďeme na kúti strhnúť mládzu, keď sa obhoďíme, mųožeme biť do polobeďįa hotoví.*

kúti kútiky v ústach: *Má kúti aňi mladí vrabec.*

kvaterka sklenka na pálenku (1/4 holby?): *Vošli na kvaterku, a zaťjaľ kvaterkuvaľi, aš sa ožraľi.*

kveštuvať žobrať, almužny sbierať: *Mňisi kveštujú pre kláštori peňjaze aj prirodňini.*

kvjetok šibal, huncút: *Ti si veru porjadni kvjetok — čuo ľen s ťeba buďe!*

labét, na labéťe na mizine: *Aňi ňeveďeų, ako — iba keď boų na labéťe.*

labzuvať chodiť z dom' do domu: *Vari aňi ňemá inej roboti, ľen labzuvať po ďeďiňe.*

ľahodní chatrný, slabý: *Ďakujem za opitaňje, ešťe bi ušlo, ľen zdravje je ľahodné.*

lámať hlavu trápiť sa: *Veru si ja ňebuďem lámať na tom hlavu, čuo nás čaká: Pámboch pomųože.*

lámať paľicu odsúdiť: *Ešťe ňetreba nad ňim lámať paľicu, azda sa napraví.*

lapiduch vojaka sanitnej služby, lebo raňenému lapá ducha (dušu), ošetruje ho, aby neumrel, nazvali žartovne lapiduchom.

ľapotať jazyčiť, klebetiť: *Ňeľapoc, čo ňevješ istotňe, keť si tam ňebola!*

lápsik (z maď.) poťah, ktorým obuvník poťahuje remeň na koleno.

laskaví chľjep doživotné zaopatrenie rodičov, ktorí, žijúc na láske detí, požívajú „laskavý" chlieb, tzv. dôživeň.

látrovica bukové drevo na okurovanie.

ľavoručjak nešikovný, neobratný človek: *Ľavoručjak, do čoho sa chiťi, šetko pokazí.*

ľetňica ľahká letná sukňa: *Žena, kúpių som ťi na ľetňicu.*

ľeťeť g' hlave výčitky robiť: *Musíme sa poradiť, koľko dáme na zbjerku, abi nám ženi ňeľeťeľi g' hlave.*

ľeťeť z nųoch cítiť slabosť: *Po ťažkej chorobe ľeťi z nųoch.*

ľežať v žalútku nenávidieť, nemať rád: *Ľeží mu v žalútku, otkedi ho pri kúpe oklamaų.*

ľjať sa za sáru nedariť sa; mať biedu, starosť: *Do čoho sa chiťi, ľeje sa mu za sáru. Ľeje sa mu za sáru, ňevje, ako poplaťi glžobi.*

ljepädlo dieťa, ktoré sa na nebezpečné veci liepa: *To naše ďjoųča je ňeposedné ľjepädlo, šaďe musí biť.*

ľjesť do kapusti chodiť za cudzou ženou, frajerkou: *Ľezje mu do kapusti, ešťe mųože zľe pochoďiť ... zubi tam ňehať.*

ľina lano, hrubý povraz.

ľizať labu biediť, mať nedostatok: *Kim bolo šetkého hojnosť, žilo sa mu veselo, a teraz ľiže labu.*

ľizať päti pochlebovať, podlizovať sa: *Komukoľvek ľizaų bi päti, ňech má ľen s toho osoch.*

lohiňa hloh, hlohyňa: *Zemjaki sa sipké ani lohiňa.*

lojtra malá rebrina na voze, na tzv. *lojtriaku* (je v Pravidlách vyradené a proti úzu stotožnené so slovom *rebrík);* ináče voz s veľkými rebrinami je *rebrovec.*

lopár drevený ploský tanier s rukoväťou: *Ťebe abi človek šetko na lopáre podaų.*

luk kuša: *Za starého veku upotrebuvaľi ľuďja luk na strjeľaňje.*

lumpa korhelica: *To je lumpa, najračej bi sa v trungu kúpala.*

lúpaňje lámka: *Dostaų lúpaňje do nųoch.*

lusk hrachový struk: *To je ďjoųka ako lusk!*

mačacina zneuctenie nočnou muzikou alebo spevom: *Urazení posluchači daľi rečňíkovi mačacinu.*

maďarská vjera kalvínska viera, podľa porekadla: Čo kalvín, to Maďar.

machoťiť robiť v nepríhodný čas: *Ňerada machoťím v ňeďeľu.*

majatok majetok: *Ľen prįacoų nadobudnutí majatok je požehnaním ďeďictvom ďįetok.*

malá a veľká Mara obdobie medzi 15. augustom a 8. septembrom: *Vajcįa znesené medzi maloų a veľkoų Maroų sa najlepšie odložiť na zimu.*

mamki, k totki (i bez predložky: totki) nesprávny datív: *Povįem ťi mamki, že si ma biį. Iďem k totki* (i bez predložky: totki) *z obedom.*

maraďík (z maď.) zvyšok: *Kúpťe si tento maraďík na zásťerku, dám vám ho lacňejšįe!*

mariť sa zdať sa: *Mari sa mi, že zme sa už viďeľi vlaňi na maťičnom zhromažďeňí v Martiňe.*

márňica márnotratná žena: *To je iba taká márňica, peňįaze u ňej ňesplesňejú.*

masťiť podplatiť, podkúpiť: *Ňemasťi — ňepovezįeš!*

masťiť hubu požívať sa: *Zo mňa si ti ňebuďeš masťiť hubu.*

masťiť saňicu keď nový sneh padá na starý.

mať svoje roki byť dosť starý: *Mųože mať rozum, veď už má svoje roki.*

mať podmienečne niečo konať: *Máš ma hňevať, choť ƒ peklo!*

mať ďįeru do brucha mať alebo cítiť hlad.

mať dlhé prsti kradnúť: *Dajťe si na ňu pozor, má dlhé prsti!*

mať dosť opiť sa: *Má dosť, ňevįe, či je chlapec, či ďįoųča.*

mať hluchú muchu nechcieť počuť: *Má v uchu hluchú muchu, ňekce počuť, čųo sa mu ňepáči.*

mať muchi mať rozum: *Darmo ho podvádzaš, má muchi, ňedá sa ťi prekabáťiť.*

mať na muške pozorovať: *Teraz ešťe so' mu otpusťiį, ale ho mám na muške.*

mať na ňįekoho s kopca (s vrchu), zastrájať sa; byť nad niekým vo výhode: *Mám naňho s kopca, ňech sa mi aňi na oči ňeukįaže. Darmo sa namáhaš, má na ťeba s kopca.*

mať rohi pýšiť, vystatovať sa: *Mala rohi, ale hej spadľi, keď sa vidala.*

mať sa trápiť sa: *Ach, mám sa ja s ťebojį, s takím ožranom!*

mať sa k svetu pracovať, byť činným: *Musíš sa mať k svetu, abi si ťa ľuďįa vážiľi.*

mať šťesťįa vydávať sa: *Ňemá šťesťįa, keď je chudobná.*

mať ťaškųo srce nezabudnúť niekomu krivdu, nespravodlivosť, ktorú nám urobil: *Mám ťaškųo srce na ťeba, že si ma bes pričini daį na fiškáľa.*

mať ťenki nos byť chytráckym: *Toho ňeoklameš, má ťenki nos.*

mať v bruchu hnevať sa: *Má hu v bruchu pre kľebeti.*

mať v žalútku nenávidieť: *Otťedi ho mám v žalútku, ako ma ošįaliį.*

mať za ušima stvárať fígľe: *Daį si pozor, má za ušima, oklame ťa.*

mazať utekať: *Pozrite, ale ho maže!*

mazľiť sa, maznať sa prekárať sa, dať po vôli: *Uviďíš, čųo z ňeho vichováš, keď sa s ňím mazľíš!*

maznák samopašný chlapec: *Šetko mu roďičįa dávaľi po vųoľi, ňečudo, že vichovaľi maznáka.*

medové motúski popod nos preťahuvať sľubovať niečo, navádzať na niečo: *Darmo mi medové motúski popod nos preťahuješ, ňepočúvňem ťa.*

merať jazik dohadovať sa: *Kto bi si s ťebojį jazik meraį!*

merkuvať (z nem.) krížikami vyšívať: *Naše ďįoųča učí sa už i merkuvať.*

mernuo oldomáš po smierení: *Keď sa pomerįa, idú podľa zviku vipiť si mernųo.*

meškerenda (z maď.) hrada podložená v izbe popod ostatné krí-

žom: *Náš ňanka si držja na meškerenďe písma a iné veci.*

meťeš metelica, fujavica: *To je meťeš, že ňehodno psa von vihnať.*

milá vec dôraz i v odpornom smysle: *To ťi bola svadba, až milá vec. Rospľašťų sa na zemi, ľen milá vec.*

mimovoľki mimovoľne, nenazdajky: *Mimovoľki som sa dozvedeų, že pozeráš za našoų Marjenoų.*

mišacíňec myšací výkal: *Veď aňi ňevidať miši, a samí mišacíňec je ƒ komore.*

mišina myšací zápach: *Máťe ƒ sipárňi moc miší, ľebo ma zarazila mišina.*

mišiť sa plašiť sa: *Čųo sa mišiš, veď ešťe ňehorí!*

mlačje roki menší letopočet: *Som starší ot ťeba, ľebo som sa v mlačích rokoch naroďių.*

mladoň mladík: *Darmo napomínaš: mladoňa sa ňedotkňe dobrá rada starích ľuďí.*

mľazgraví mäkký, lepkavý: *Hádam si mala múku s porasťeného zbožja, preto ťi je chľjep mľazgraví.*

mlčko nevravný človek: *Z mlčka aňi za verímboha ňeviťjahňeš slova.*

mľeť sa ísť v húfoch: *Na Veľkú noc sa ľuďja mľeľi do kostola.*

moc (čísl.) mnoho, veľa: *Moc vrán i koňa zje.*

mocňe zdraví dobre zdravý: *Vidno, že sťe mocňe zdraví.*

močkár náruživý fajčiar: *Taki močkár, ždi má fajku v hube.*

mogľiť sa pršať: *Ustavičňe sa mogľí, že ňehodno psa vihňať.*

mokerec dážď so snehom: *Už druhí ďeň ustavičňe prší dášť zo sňahom, buďeže to blata s toho mokerca.*

moľestuvať obťažovať: *Ňemoľestuj ma s otázkami, kedi sa vojna skončí.*

móres (z lat.) slušnosť: *Toľko si nabraų na taňjer, čųo ňevládaų zesť, poznať, že ňevje móres.*

mosúr odťatý mladý strom svrčinový alebo jedľový; ak mu ostal konárik, ženie miazgu dohora a na okraji utvára sa tvrdá drevina, kým prostriedok vyhníva; z mosúrov vyrábajú valasi črpáky, soľničky, parenice; i z dutľavých stromov utvárajú sa mosúre; z toho: *mosúr, zamosúrení* zamračený, zasmušilý človek.

motla metla: *Nová motla dobre meťje.*

motoch neposedné, živé ďieťa: *Šaďe sa mi tento motoch pľeťje popod nohi.*

mrzačiť sa, pomrzačiť sa hnevať sa, pohnevať sa: *Čo sa buďem s ňím mrzačiť — múdrejší ustúpi.*

múraňica dom z kameňa alebo z tehly: *Na ďeďiňe ľen majetňejší gazdovja mávajú múraňice.*

muštruvať cvičiť: *Muštruvaľi ho, a ňič z ňeho.*

muzika tanec: *Čųože sa cifruješ, vari pųojďeš na muziku?*

nabazgriť nechutne uvariť: *Takú gebuzinu, čo ti nabazgríš, veru ja jesť ňebuďem.*

nabubriť slabo naložiť: *Dovjezľi zme za voz mládze, aľe ľen taki nabubrení.*

nabudnúť sa naležať sa: *I v hrobe sa dosť nabuďneme.*

nacvikuvať preplniť: *Toľko ľuďí prišlo do kostola, celí boų nacvikuvaní.*

načuďiť nadať, nabrýzgať: *Načuďila mu, čųo hej sľina na jazik doňjesla.*

nadájať sa nalievať sa; opíjať sa, ožierať sa: *Ňenadájaj sa toľko, uviďíš, že ťi zaškoďí. Nadájaų sa ako kačka.*

nadbať naviesť, navádzať: *Kamaráťi ho nadbaľi, abi ma žaluvaų, a teraz ľutuje.*

nadhoďiť pridať nad ujednanú cenu; spomenúť; podvihnúť: *U' zme boľi pojednaní, keť prišjoų sused a nadhoďių ďesať korún,*

ňehaų so' mu: Maj si...! Rosprávaľi zme sa a žena nadhoďila, že... Nadhoť si ten batoch, veď ťa zahrdúsi!

nadíchaní jemný: *Tá látka je ako nadíchaná.*

nadŕdať (sa) nahovárať; tisnúť sa: *Nadŕdaľi ma, ale som sa ňedaų navįesť. Čųo sa nadŕdaš, ňemųožeš počkať?*

nadurďiť sa nahnevať sa: *Nadurďila sa mi, že som hu hňeť do tanca ňepojaų.*

naďegviť sa najesť sa vyše miery: *Naďegvių sa na tri dňi.*

naďjevať sa plakať; bez nútenia veľa jesť: *Či sa buďeš naďjevať alebo ňįe, ňepųojďeš ňigďe. Ňenaďjevaj sa každú chvíľu, ľebo si pokaziš žalúdok!*

naďúgať nazízať, nakúkať: *Naďúga aňi vrana do košťjaľa.*

nadvįesť nenazdajky prísť: *Aňi sa mi ňesňívalo, že mi nadvezįe, abi so' mu vičítaų porįadnu kapitolu.*

nafakľiť naklásť do pece: *Škoda bolo toľko nafakľiť do tej pece — uš Pámboch kúri.*

nafakľiť narúbať: *Nafakľių dreva na tížďeň.*

na fľeku hneď a zaraz, naskutku: *Na fľeku sa mi ho prac!*

nafšťiviť potrestať: *Veru nás Pámboch ťaškím krížom nafšťivių.*

nahabať dostať bitku: *Nahabeš, ľen sa ho ňeodridaj s cesti!*

nahnať do úskeho prevládať v rozhovore, v dišpute: *Z reči do reči, nahnaų ho do úskeho, že ňeveďeų kam s konopí.*

najať vyše miery niečo konať: *Smeje sa, ako bi ho najaų, a ňemá sa na čom. Daų sa do jeďeňįa, ako bi ho najaų.*

nájsť potrestať: *Hospoďin ho našįeų, ňešťesťja ho potkalo.*

nájsť sa sísť sa, stretnúť sa: *Našľi zme sa ako líški u blanára.*

nakoťiť sa nažrať sa: *Tak sa nakoťių, že si mųože prstom dočįahnuť.*

nanosiť sa kradnúť: *Nanosių sa nám zloďej do komori.*

nanosiť sa do kapusti chodiť na zálety: *Nanosių sa mu do kapusti — choďí mu za ženoų.*

napratať naskrývať: *Napratala toho* (totiž zásob) *na dlhé časi.*

naprať sa najesť sa: *Napraų sa ako mašura* (= ošípaná).

napridávať nacigániť: *Ale napridávaų — má s čoho!*

napukať sa najesť sa vyše miery: *Tak sa napukaų, že ľedva vládaų fstať spoza stola.*

naprišívať ubiť, zbiť: *Ale so' mu naprišívaų na chrbát, buďe ma pamätať.*

narapkať sa nasbierať sa: *Aňi ňevįem, ako sa mi narapkalo toľko glžobi.*

narástoų mu hrebįenok spyšnel: *Laľa, narástoų mu hrebįenok, ako bi zme ňeveďeľi, ďe sa naroďių!*

národ ľud: *Bolo tam národa aňi maku.* (Važťania hovoria: Mi zme narod).

narovnať kosťi vystrieť sa, narovnať sa: *Celí boži ďeň robių som zohnutí, veru sa mi zíďe narovnať kosťi.*

narukovať ustanoviť sa na vojenskú službu.

nasilu priaťeľ falošný, neúprimný: *Ňever, to ťi je ľen taki nasilu prįaťeľ!*

nasilu uvariť nedovariť: *Veru sa té zemįaki ľen nasilu uvarené.*

nasprostastí obmedzený na rozume: *Nasprostastí človek málokedi uplatňí sa v živoťe.*

nastíkať napichnúť: *Keď zme boľi fašanguvať, nastíkaľi nám plní ražeň slaňini a rebár.*

nastiknúť napichnúť: *Dobreže nastikňi slaňinu na ražeň, abi ňespadla do ohňa!*

našmátrať nájsť, nahmatať potme: *Horko-ťaško našmátraų na dverách kľúčovú dįerku.*

našušoriť zľahka nasypať, natriasť: *Ej, aleže máš našušorené perini!*

naťáheľ huba, ktorá po užití dráž-

di na dávenie: *Čyo si naťáhľe pojedoy, keď ťa tak naťahuje?*

naťepať sa najesť sa vyše miery, objesť sa: *Naťepe sa hoďasčoho, ľen ňech je brucho plnyo.*

naťjahnuť preceniť: *Dobre ho naťjahoy pri kúpe.*

naťjahnuť beháki ponáhľať sa: *Nože naťjahňi beháki, abi si boy raz-dva tu!*

natrafiť nevdojak nájsť, dochytiť i vhod prísť (viď: naďabiť!).

natreť chrenu vyhrešiť: *Natrela mu chrenu, že hu tak ľachko ňezabudňe.*

natreť pod nos povedať nepríjemnú vec: *Chrenu mu natrey pod nos.*

natrjeľiť prikladať drevo do pece: *Toľko natrjeľiy do pece, že je horúce aňi ƒ pekľe.*

na ukášku málo: *To bi bolo iba na ukášku.*

naváľať nakosiť: *Kebi ľen Pámboch prehovey, moc ho je naváľanyo, abi zme ho myohľi domoy dostať.*

návidľje toľko sena, čo sa na vidly zmestí: *Vzala na návidľje seno a našla bohatyo veno.*

navreť utvoriť sa, nabehnúť: *Padoy zo stromu, navrela mu na hlave hrča.*

na zapľuvaňja naničhodná: *Tá reč bola na zapľuvaňja.*

nazohínať nacigáňiť: *Nazohínay toho ako háčikár.*

ňeceknúť neodvrávať: *Aňi mi ho ňecekňi, ale urop, ako ťi kážem!*

ňedíchať praydoy luhať: *Náš sused ňedíchňe praydoy aňi za boží svet.*

ňedobrá zrádnik: *Korheľ ot piťja máva často ňedobrú.*

ňedoseďené koláče slabo upečené, nedopečené: *Napjekla ňedoseďeních koláčoy, vari ich na slnku pjekla, keď majú takú ťenkú kyorku.*

ňehať bežať nežalovať: *Ňebuďem sa s ňím zapoďjevať po súdoch, ňehám ho bežať.*

ňchnúť nepomyslieť, neprísť na um: *Vari buďem plakať — aňi ma ňehňe.*

ňekázaní (bibl.) neporiadny, bez kázne-bázne vychovaný: *To je ňekázaná žena, majže s ňoy pokoj!*

ňekáľabní upískaný: *Choď mi z očú, keď si taki ňekáľabní!*

ňemať staňja mať naponáhle, náhliť sa: *Ňemay staňja, kím ňevikonay, čyo sľúbiy.*

ňemrdom z nechuti: *Na kapustu hľaďí ňemrdom, ale, hej, kevi bolo mäsa!*

ňemuknúť nevydať hlasu: *Aňi mi ho ňemukňi, ľebo ťa ubijem.*

ňenakjazať sa neprísť, neukázať sa: *Tak spišňey, že sa ťi aňi ľen ňenakjaže.*

ňeodhriznúť z nosa posmeľovať sa: *Iďem, šak mi z nosa ňeodhriznú.*

ňeogajdaní neogabaný: *Či sa ňehambíš, ísť takito ňeogajdaní medzi ľuďí?*

ňeokresaní nevzdelaný: *Ti Kubo ňeokresaní, ňevješ sa pozdraviť?*

ňepľecha šanty: *Brat stvára ňepľechu, a ňebodaj vihrmím ja.*

ňeposeda neposedný človek.

(Pokračovanie.)

ROZLIČNOSTI.

dátum, gen. dátumu? — Na našich obchodných akadémiách a školách, kde sa stále vypisujú obchodné listy, ukazujú sa isté ťažkosti pri skloňovaní cudzieho slova *dátum.* V reči žiakov sa skloňuje ako v hovorovej reči: *dátum,* gen. *dátumu* ... s *dátumom*

atď., teda s ponechaním latinskej koncovky *-um,* no do písma podľa Pravidiel slovenského pravopisu obyčajne prichodia tvary s holým latinským kmeňom *dát-,* teda bez koncovky *-um: dátum,* gen. *dáta...* (str. 87). Nemali by sme tu reč ďalej znásilňovať, ale práve hľadať v tomto zdanlivom prieku istý systém, ktorý si jazyk istotne neutvoril bez náležitej príčiny. Hlavná príčina je v tom, že latinský tvar *dátum* bol prejímaný na dva razy z rozličnej duchovnej sféry. Staršie prevzatie do literárneho jazyka je zo sféry literárneho jazyka českého a z vedeckej literatúry. Skloňovanie je také ako v češtine, ktoré sa usilujú zaviesť všeobecne aj Pravidlá sloven. pravopisu. Ináč úplne sa vžilo, pravda, len v tej sfére spisovného jazyka, do ktorej bolo vniklo. Skloňovanie *dátum,* gen. *dáta* ... dobre sa uplatňuje na označenie letopočtov staršieho času, keď sa niečo dôležitého stalo, teda keď ide o časové termíny historické, ďalej na osobné dáta ako aj na hlavné deje, údaje, to jest na látku, dôkazy, dôvody k nejakej vedeckej práci, napríklad: Medzi životopisné *dáta* Lewesových Dejín filozofie predieraly sa mu mysľou polopredstavy z večera pri Gabici (Boden., Zapál. srdce 147), Ich treba poučiť a presvedčiť, k tomu treba *dáta,* dôkazy a auktorita (Kvač., Viera 106). Tu Pravidlá sloven. pravopisu správne zachycujú skutočný stav zjavu. Pri tomto význame nie sú nijaké ťažkosti so skloňovaním, lebo žije len v reči vedeckej.

Ináč sa skloňuje podstatné meno *dátum,* ktoré bolo prevzaté z iného prostredia a okrem toho do ľudovej, hovorovej reči. V nej *dátum* aj s latinskou koncovkou *-um* tvorí celok, kde *-um* sa necíti koncovkou; podľa svojho zakončenia na spoluhlásku sa radí medzi ostatné obecné podstatné mená rodu mužského neživotné, teda *dátum,* gen. *dátumu* ... atď. So svojou gen. koncovkou *-u* pripomína akúsi príbuznosť s gen. latinských podstatných mien na *-us,* ktoré po odsunutí latinskej koncovky *-us* majú vždy v genitíve koncovku *-u: komunizmus,* gen. *komunizmu* ap.

Zjav, že slovo *dátum* bolo prevzaté na dva razy a vždy v inej funkcii, nie je v jazykoch osamotený. Vo francúzštine je známa dvojica slov *chose* a *cause.* V slovenčine latinské slovo *castellum* prešlo do cirkevnej reči ako *kostol* (pôvodnejší tvar je nárečové *kostel*), do ľudovej *kaštieľ* s osobitnými významami, funkciami; za latinské slová *missio, passio* prostredníctvom českej cirkevnej reči v cirkevnej reči slovenskej máme *misie, pašie,* no v diplomatickej reči je *misia,* podobne, ako je aj *pasia* v hovorovej reči, za ktoré sa v spisovnej reči zväčša kladie ‚záľuba'; taktiež *pas* ‚cestovná preukážka' a *pasus* ‚odsek, úryvok textu alebo reči' (Příruční slovník jazyka českého IV, 125), ktoré sa rovnako skloňuje bez odsúvania koncovky *-us,* ako aj *dátum* v slovenskej hovorovej reči. Medzi tieto dvojice tvarov so stanoviska chronologického patrí aj *dátum* so svojím dvojitým prevzatím a dvojitým (nie: dvojakým) skloňovaním: *dátum,* gen. *dáta* ... atď.; *dátum,* gen. *dátumu* ... s *dátumom,* nom.-ak. pl. *dátumy* ... atď. Pravidlá slk. pravopisu z týchto dvojitých tvarov uvádzajú len prvý prípad s odsúvaním koncovky *-um,* druhý ani nepripomínajú.

V tejto súvislosti zaiste je pochopiteľné a jasnejšie, prečo podstatné meno *dátum* v slovenskom prevzatí (vo význame označenia časového termínu, udania času napísaného listu alebo inej menšej udalosti každodenného života) tak sa vzpiera prijať také skloňovanie, ktoré mu v rámci systému prevzatých slov, a to rovno z latinčiny do slovenčiny, nepatrí. Treba tu zdôrazniť, že skloňovanie *dátum,* gen. *dátumu* ... atď. nie je len v ľudovej reči, ale aj v hovorovej a z nej by ho bolo dobre už raz uzákoniť via facti (SR IX, 275). Ináč tvaru *dátum* aj s latinskou koncovkou *-um* sa už urobil ústupok, keď sa od neho ako od celku bez odsunutia koncovky *-um* utvorilo v praxi prídavné meno: *dátumový,* napríklad: *dátumová* pečiatka (porov. poštová výberka) a iné (SR VIII, 320).

Spôsob skloňovania *dátum,* gen. *dátumu* ... s *dátumom* atď. nemožno pokladať za chybu proti jazyku samému. Reč v jej pravidelnom vývine netreba zadŕhať, naisto vtedy nie, keď ide o zjav úplne domáci.

zvyšok. — Je istá tendencia podstatným menom *zvyšok* nahrádzať deverbatíva *zbytok* alebo *pozostatok,* pretože *zvyšok* sa vidí slovenskejšie od tamtých, keďže sa pri ňom cíti priama súvislosť so známym slovesom *zvýšiť* ako s jeho základom. Pri podstatných menách *zbytok* a *pozostatok* dnes už takejto živej súvislosti niet, lebo ich materské slovesá *zbyť* a *pozostať* nie sú známe v hovorovej reči. Podstatné meno *zbytok* je v podstate deverbatívum, rozšírené o koncovku *-ok;* sám deverbatívny tvar *zbyt* sa užíva najmä v spojení *nazbyt* a je zaznačený aj u Bernoláka ako úzus: Má wšeckého na Zbit (V, 4257). Tvar *zbytok* je známy v slovenčine aj vo význame, aký mu nemožno prikladať z češtiny: 1. *daromná vec, daromnica, nepotrebná vec:* „Ja, hriešna žena, čo mám robiť? ... Ale klebety roznášať: vtedy sa mu jazyk rozviaže!" „Ja neroznášam, bol by to *zbytok* ..." (Kuk. II, 184), Niet v Podháji vdovy ... čo by bola s vicerychtárom ploty plietla — o dievkach a vydatých *zbytok* i hovoriť (Kuk. VIII, 164), „Správa si nebodaj namyslela, že sme ozajstní Parížania, že by bol *zbytok* udať, v ktorej ulici je ich divadlo," riekol som (Kuk. IX, 187), „Uvládzeme ešte, kurátor?" ... „Ak chcú, i do Trenčína." „To by bol *zbytok!*" zahriakol ho farár. „Ja len do Usteľníc, kurátor!" (Kuk. XIX, 150); 2. *dostatok, hojnosť, nadostač:* „Mne sa najväčšmi páči, keď sa mladý svet má rád v úprimnosti a pri poriadku. Či sme hneď vošli do *zbytku?* Snášali sme po kúsku, a bolo nám hádam lepšie vtedy v nehotovom ..." (Kuk. XVII, 55), Oni obidvaja pochádzali z chudobných rodín, kde ničoho nebolo nadostač, iba detí *zbytkom* (Taj. I, 12) ap.

V týchto dvoch významoch deverbatívum *zbytok* nemožno nahradiť slovom *zvyšok.* No možno ho vo význame, kde ide o väčší dostatok, že sa všetko nespotrebuje, ale ešte aj *zvýši,* ostane ako nepotrebné, nad mieru, zvyšné, čo dobre vyjadruje deverbatívum *zvyšok,* napríklad: Na mraku pohli sa všetci, kosci a hrabáčky, dolu s Blúdovho vrchu ... za nimi Jano ... na doštenáku s riadom a *zvyš-*

kami živnosti (Ondrej., Zboj. ml. 223), „Nezabudol on na nás..." „vyobjímal ti najprv tú, pre mňa zostal len *zvyšok*". (Kuk. XI, 205), Leona sa volá táto rieka... odvádza *zvyšok* vody, s ktorým by si nebolo vedelo poradiť (Kuk. XXVII, 42), Ponáhľali sme sa potom ku mne spustošiť skôr *zvyšky* balíka s makovými koláčmi od matky (Jes., Cestou k slob. 33). V takomto prípade miesto podstatného mena *zbytok* bez násilenstva možno položiť deverbatívum *zvyšok,* napríklad vo vete: „Každý len: nemám, nemám. A ja vari mám; u nikoho veru *zbytok* —, ja ti nepomôžem: plať, farár a rechtor tiež chcú žiť na svete... (Kuk. XXIV, 7). Tu je zaiste dobre zjavná, skutočná, pravá významová súvislosť s materským slovesom *zvýšiť* — [„To je nie ľahká vec, keď príde i osemdesiat, sto vagónov kôry do jedného kozla uložiť! A nesmie ti *zvýšiť,* nesmie chybieť..." (Taj. III, 152), Ta idúc, tešili sa, že už odteraz naveky *zvýši* im štrnásty pstruh, keď ich je o jedného menej (Dobš. V, 116)] — ako aj s deverbatívom prídavného mena *zvyšný:* ...porcie na niekoľko rokov dlžné vyplatil, za *zvyšné* kúpil tovaru (Taj. XII, 109), Nemám *zvyšného* ani groša, skôr mi chybí osemnásť do dvadsať (Kuk. VI², 251), „...A ako je to: budúca gazdiná mať v dome *zvyšný* šalát a toľko vajec? Aby sa to kazilo nemilobohu?..." (Kuk. XVII, 31), Ani ..*zvyšných* peňazí nechcel prijať od otca, lebo že sa chce odučiť od trovenia, ale otec mu ich predsa dal s pripovedaním, že má sa učiť netroviť na zbytočné veci, i keď má *zvyšné* groše. (Šolt. IV, 91) ap. Okrem *zvyšok* ‚nepotrebný' poznajú slovenské nárečia aj deverbatívum od slovesa *vystávať: výstav,* užívaný v spojení: *na výstav:* Učiteľov je teraz *na výstav* (úzus, Bánovce).

No už niet významovej súvislosti deverbatíva *zvyšok* s významom deverbatív slovies *ostať, pozostať: ostatok, pozostatok,* pri ktorých ide len o to, že z nejakého celku ako takého niečo ostalo; tu niet reči o hojnosti, tu nič nevystáva, ako pri predošlom význame. Tvar *pozostatok* je viac archaický ako *ostatok,* nakoľko je odvodený od archaického, zriedkavého slovenského slovesa *pozostať,* zachovaného u Bernoláka (III, 2441) a u Vajanského: Vlnky šepcú o rodine, v Ľubochni, čo *pozostala* (Pltník). V tomto prípade podstatné meno *zbytok* možno nahradiť len deverbatívami *ostatok, pozostatok,* ale častejšie sa používa množného čísla: *ostatky, pozostatky,* napríklad: Nedbá, nech celý *ostatok* života strávi v kajaní, ale ona ho musí privinúť na srdce... (Jégé, Adam Šang. 224), Vytiahol fľašu a vypil *ostatok* na dúšok (Timr., Novohr. ded. 54), Ona má odpratať so stola *ostatky* večere (Timr. V, 108), *ostatky* tieto národa kedysi slávneho teda že majú iné úlohy (Hurb., Ľ. Štúr I, 132), K ránu 22. januára 1485 sobral Matiaš *ostatky* plukov uhorských (Kalinč., Pov. II, 83), Janko odškrabuje s neho (koryta) cínovou škrabačkou *pozostatky* cesta (Kuk. XII, 105); v cirkevnej reči je zaužívanejšie *pozostatky:* ...našli hrob s *pozostatkami* pápeža sv. Klimenta (Hruš., Dejiny 40).

Po tomto objasnení čudne sa vyníma podstatné meno *zvyšok* vo vete: ...odpor „zvyškov" boľševických vojsk zlomený (Slovák zo dňa 5. júla 1942, str. 1). Takto sa podstatné meno *zbytok* chybne

nahrádza *zvyškom* aj v spojení: bol to „posledný zvyšok" kultu (SR V, 10) miesto: bol to *posledný zbytok.*

Podstatné meno *zvyšok* môže nahradiť *zbytok* z uvedených štyroch prípadov iba v jednom, keď sa ním naznačuje zjav, že pri veľkej hojnosti niečo ešte vystáva, teda to, čo je nad mieru, nepotrebné. Dobre sa dá používať za české *přebytek.*

pochop. — Podstatné meno *pochop,* hoci je od pôvodu vo svojom význame slovenské, z reči slovenskej inteligencie sa celkom stráca a miesto neho prichodí od pôvodu cudzie slovo *pojem.* Mladšia slovenská generácia vplyvom českej vedeckej terminologie natoľko si osvojila slovo *pojem,* že domáce slovo *pochop* neuznáva ani len za súce použiť vo vedeckej reči, tým skorej nie pre terminologiu. Ak porovnáme významy podstatného mena *pojem* (napríklad podľa Příručného slovníka jazyka českého IV, 545) so slovenským slovom *pochop,* uvidíme, že čím je v slovenčine *pochop,* tým je v češtine *pojem.* V slovenčine *pochop* ako deverbatívum slovesa *pochopiť* má aj význam, ktorý úzko súvisí so základným významom materského slovesa: ‚bystrý, chápavý rozum, ľahké porozumenie', slovom ‚nadanie': Knihy má rád. I *pochop* má dobrý (Ráz., Mar. štud. 7). Ostatné významy obidvoch podstatných mien v podstate sa kryjú celkom v obidvoch rečiach a znamenajú: 1. *obecnú predstavu* (osoby al. iného tvora, predmetu, vlastnosti, deja a pod.), *majúcu obsah presne vymedzený súhrnom podstatných znakov,* napríklad: Vysvitlo, že úradníkovi Uhor a Maďar je ten istý *pochop* (Kuk. XX, 69), Slovan a spev, to sú dva nerozlučné pochopy (Vlč., Slov. 35), Urazená vo svojej pýche videla len v jednom *pochope* úľavu a *pochop* ten bola pomsta (Urbk. III, 141), v ňom (Sitne) takrečeno stelesnely *pochopy* náboženské i národné o odmene za dobré, ako aj o pokute za zlé (Kmeť, Veleba Sitna 27); 2. *názor, náhľad, mienka:* ... za detinstva jej brat mal na ňu najväčší vplyv, leho ho s láskou spomína a má vysoké *pochopy* o ňom (Šolt. I, 44), „Ja podľa vášho *pochopu* som vás urazil, preto povinný som odprosiť vás. Ale podľa svojho *pochopu* som vás neurazil (Šolt. II, 32), „... Ona je chudobná (podľa našich *pochopov*), je jedna zo šiestich dcér ..." (Vans. I, 153); 3. *Základná vedomosť, znalosť, poznanie, tušenie:* Slanina (Milke). Ty ešte nemáš o živote viacej *pochopu,* ako to lastovíča (Stod., Min. 90), Ach, človeče, vy ani *pochopu* nemáte, aký som šťastný (V. H. V., Kvitancia 19), On (Palkovič), abstraktný literát ... nestýkajúc sa s ľudom, nemohol mať jasného *pochopu* o cene bohatej, živej reči pospolitej (Vlč., Dej. 124) ap.

Podstatné meno *pojem* sa síce už hodne zaužívalo v slovenčine, ale treba pamätať na to, že jeho pôvod nie je slovenský, teda v slovenčine je toto slovo knižné oproti domácemu *pochop* a tak mu patrí vymedziť funkciu čo najužšiu, prípadne len osobitnú v slovenskej terminologii; najviac sa ho užíva vo význame 1. prípadu, to jest na označenie obecnej predstavy.

Tu hlavne išlo len o to, upozorniť, že slovo *pochop* je slovenské, správne a netreba sa ho báť používať aj vo vedeckej reči.

LISTÁREŇ.

Osobné meno *Gabriel.* — Slovenské osobné mená, ktoré sa užívajú ako kresťanské krstné mená, zpravidla nie sú od pôvodu slovenské, ale zväčša latinského, gréckeho alebo iného pôvodu. Tie, ktoré sa v cirkevnom živote udomácnily, pokladáme v smysle slovenskej jazykovedy za slovenské, i keď nie sú od svojho pôvodu slovenské. Za slovenské pokladáme osobné mená a všetky krstné mená, rozšírené v slovenskej pospolitosti, ako *Anna, Mária, Ján, Jozef, Tomáš, Anton, Ondrej* ap. práve tak, ako iné podstatné mená, ktoré sme prevzali a prispôsobili si k svojej reči so stránky hláskoslovnej a tvarovej, napr.: *vesta, košeľa, škola* ap.

V tomto vedeckom chápaní aj osobné meno *Gabriel* príde pokladať za slovenské meno. Ak by sme chceli označiť osobné meno *Gabriel* ako neslovenské, tak potom paralelne za neslovenské by sme museli pokladať všetky osobné, krstné mená cudzieho pôvodu, ako *Jozef, Ján, Tomáš, Gregor, Mária, Júlia* ap.

Najväčší dôkaz, že osobné meno *Gabriel* patrí oddávna do slovenského jazykového fondu, je okolnosť, že sa od neho utvorily aj slovenské priezviská, napríklad: *Gabriš, Gabčo.*

Slovom, slovenská jazyková veda považuje osobné meno *Gabriel* za *slovenské,* i keď nie je od pôvodu slovenské, ale oddávna udomácnené. Ani Vladimír, ktorým si chcete nahradiť krstné meno *Gabriel,* nie je slovenského pôvodu, no slovanského.

Rozdeľovanie slov v slovenčine. — Problém správneho rozdeľovania slov v slovenčine na etymologickom základe je dnes naozaj aktuálny. Sama prax ho rieši s istými ústupkami od zachovávania prísnych pravidiel. Ak by sme mali naraziť na nejakú slovnú skupinu, radšej ju nepredeľujme, aby sme vyhli prípadnej chybe, lebo raz treba brať ohľad len čiste na pôvod, etymologiu slova, iný raz zasa na skupinu ako organický celok (napríklad: *se-stra* či *ses-tra).* Najľahšie sa ešte oddeľujú 1. *koncovky,* ako napríklad pri prídavných menách: *-ský, -ný, -rý, -vý;* pri podstatných menách: *-dlo, -stvo;* pri slovesách: *-núť, -la;* 2. *predpony: vy-, pri-, na-* ap.

No všeobecne sa cítia tu veľké ťažkosti, ako aj vy ráčite písať. Toho si boli vedomí aj sostavitelia Pravidiel sloven. pravopisu a preto spomínajú (na str. 63) osobitný slovníček na rozdeľovanie cudzích slov. Myslíme, že problém v slovenčine bude načim riešiť celkom prakticky: uvoľniť doterajšie pravidlo, ktoré i tak prísne zachovať vedia z nás iba niektorí. Aj my môžeme s Vami len súhlasiť, aby sa v slovenčine uplatňovalo pravidlo na rozdeľovanie slov podľa vyslovovaných slabík, „ako je to napríklad v maďarčine, nemčine, francúzštine." Podotýkame, že vo francúzštine niet nijakého úradného pravidla na rozdeľovanie slov; môžu ho rozdeliť, ako len vyjde do riadka. No prakticky aj tu sa uplatňuje zväčša delenie slov podľa artikulovaných slabík slova. Sme toho náhľadu, že pomaly dozrieva čas na ľahšie riešenie otázky rozdeľovania slov v slovenčine.

Rediguje ANTON JÁNOŠÍK s JOZEFOM ŠKULTÉTYM.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačí Neografia v Turičanskom Sv. Martine.